

Muhibban Dergisindeki Şiirlerde Tasavvufi Muhteva* Sufi Content in the Poems in Muhibban Magazine

Ömer Dilmen^{1*} – Hamit Altındağ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, <https://ror.org/04xk0dc21>, omerdilmen@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7671-2571>

Assist. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, <https://ror.org/04xk0dc21>, omerdilmen@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7671-2571>

² Yüksek Lisans, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, Türkiye, <https://ror.org/04xk0dc21>, hmt_altindag@outlook.com, <https://orcid.org/0009-0000-0207-2735>

Graduate student, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Institute of Social Sciences, Burdur, Turkey, <https://ror.org/04xk0dc21>, hmt_altindag@outlook.com, <https://orcid.org/0009-0000-0207-2735>

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 30.12.2024
Kabul Tarihi: 11.03.2025
Yayın Tarihi: 20.03.2025

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hamit Altındağ – Ömer Dilmen

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Dilmen, Ö.-Altındağ, H. (2025). Muhibban Dergisindeki Şiirlerde Tasavvufi Muhteva. *Turkish Academic Research Review*, 10/1, 213-238. <https://doi.org/10.30622/tarr.1609864>

* Bu makale, Hamit Altındağ'ın Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri anabilim dalında hazırlamakta olduğu "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Dergi: Muhibban ve Tasavvuf Çizgisi" yüksek lisans tezine dayanılarak hazırlanmıştır.

Öz

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Bektâşi tekkelerinin kapatılması, Bektâşilik üzerinde derin bir etki bırakmış, bu olaylar Bektâşi topluluğunun tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu süreç, Bektâşi topluluğunun yeniden yapılanmasına ve geleneklerini farklı biçimlerde devam ettirmeye yönelik arayışlarına neden olmuştur. Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerindeki özgürlükçü ortam ise Bektâşi topluluğuna, düşüncelerini ifade edebilecekleri yeni fırsatlar sunarak bu yeniden yapılanma sürecini daha da hızlandırmıştır. Bu dönemde yaygınlaşan kazanan yayın çalışmaları toplulukların seslerini duyurmada önemli rol oynamıştır. Ceride-i Süfiyye, Tasavvuf, Hikmet, Mekârimü'l-Ahlâk ve Muhibbân dönemin tasavvufi içerikli önemli dergileridir. Bu dönemde ortaya çıkan Muhibban dergisi, yalnızca Alevi-Bektâşi kültürü ve edebiyatı üzerine yayın yapan bir mecrâ olmakla kalmamış, aynı zamanda bu topluluğun sesi olmuştur. Alevi-Bektâşi edebiyatının ilk önemli eserlerinden biri olan Muhibban dergisi hem edebî metinler hem de kültürel miras açısından dikkate değer bir birikimi kayıt altına almıştır. Muhibban dergisi, yalnızca Bektâşi düşüncesini ve felsefesini savunan bir mecrâ olmamış, aynı zamanda tasavvufun insani ve ahlaki değerlerini topluma yaymayı hedeflemiştir. Tarikatların değişen toplumsal koşullara uyum sağlaması gerektiğini vurgulayan dergi, özellikle Bektâşi çevrelerin resmî olarak tanınması ve toplumsal itibar kazanması için mücadele etmiştir. Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar (1871-1955) liderliğinde çıkarılan Muhibban hem Bektâşilik hem de diğer tasavvufî yapılar üzerindeki eleştirilere karşı durarak, bu yapıları ahlaki ve insani gelişimin temel unsurları olarak tanıtmaya çabası gütmüştür. Dergi, edebî içerik açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Şiirlerden makalelere, biyografilerden yemek tariflerine kadar geniş bir yelpazede yayın yapan Muhibban, okuyucularına farklı türlerde metinler sunmuştur. Derginin II. Abdülhamid idaresine karşı tutumu muhalif bir kimlik kazanmasına sebep olmuştur. Ayrıca, dergi sosyal hayatla güçlü bir bağ kurarak güncel olaylar ve tartışmalara dair önemli bilgiler sağlamıştır. Bu özelliğiyle dergi, yalnızca Bektâşi topluluğu için değil, Osmanlı toplumunun son dönemlerindeki entelektüel atmosferin anlaşılması açısından da değerli bir kaynak olmuştur. Muhibban dergisinin bir diğer önemli özelliği, sadece yazılı eserler yayımlamakla sınırlı kalmaması, aynı zamanda Bektâşi müziğinin önemli unsurlarından biri olan nefeslerin notalarını da içermesidir. Bu durum, Bektâşi kültür mirasının yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda sistemli bir biçimde gelecek nesillere aktarılmasını mümkün kılmıştır. Bu özelliğiyle dergi, Osmanlı tasavvufî kültürünün hem yazılı hem de işitsel bir boyut kazandığı nadir kaynaklardan biri olmuştur. Bu çalışmada dergide geçen şiirlerin tasavvufî içerik olan analizinin yapılması hedeflenmiştir. Muhibban dergisinin tüm sayıları ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve toplamda 38 şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerden 28'inin tasavvufî içerik taşıdığı belirlenmiştir. Şiirlerde sıklıkla ele alınan konular arasında Hz. Ali, ehl-i beyt, Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektâşilik gibi Bektâşiliğin temel unsurları bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, Allah inancı, tevhid, Hz. Muhammed (s.a.s.), dervişlik, şeriat-tarikat-marifet-hakikat, hicâb (perde) ve muhabbet ve aşk gibi temel tasavvufî temalar da derginin dikkat çeken içeriği arasındadır. Ayrıca, şiirlerde ele alınan konular arasında varlık-yokluk, irfan, insan sevgisi, tasavvuf, Kur'ân-ı Kerim, Abdülkâdir Geylânî, ibadetler, evliya-mürşid, kalp, abdal, nefis ve cihâz-ı tarikat gibi tasavvufî temalar da bulunmaktadır. Bu çalışma, Muhibban dergisinde yayımlanan şiirlerin tasavvufî muhtevasını analiz ederek, derginin II. Meşrutiyet dönemi entelektüel ortamındaki yerini ve Bektâşilik açısından önemini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada elde edilen bulguların, dönemin tasavvuf yayıncılığına ve Bektâşi kültürüne dair geniş bir perspektif sunarak, Bektâşilik ve tasavvuf çalışmaları için önemli bir zemin oluşturduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Muhibban, Bektâşilik, Nefes, Şiir, II. Meşrutiyet.

Research Article**History**

Received: 30.12.2024

Accepted: 11.03.2025

Date Published: 20.03.2025

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.**Ethical Statement**

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Hamit Altındağ-Ömer Dilmen

Complaintsturkisharr@gmail.com**Conflicts of Interest**

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as Dilmen, Ö.-Altındağ, H. (2025). Sufi Content in the Poems in Muhibban Magazine. *Turkish Academic Research Review*, 10/1, 213-238, <https://doi.org/10.30622/tarr.1609864>

* This article is based on Hamit Altındağ's master's thesis "A Magazine in the Second Constitutional Monarchy Period: Muhibban and the Sufi Line" based on his master's thesis.

Abstract

In 1826, the abolition of the Janissary Corps and the closure of Bektâşhi lodges had a profound impact on Bektashism, and these events became one of the important turning points in the history of the Bektashi community. This process caused the Bektashi community to restructure and seek to continue its traditions in different ways. The libertarian environment during the Tanzimat and Constitutional Monarchy periods further accelerated this restructuring process by providing the Bektashi community with new opportunities to express their thoughts. Publications, which became widespread in this period, played an important role in making the voices of the communities heard. Ceride-i Sûfiyye, Tasavvuf, Hikmet, Mekarimü'l-Ahlak and Muhibban were important journals of the period with Sufi content. Muhibban, which emerged in this period, was not only a medium that published on Alevi-Bektashi culture and literature, but also the voice of this community. Muhibban, one of the first important works of Alevi-Bektashi literature, recorded a remarkable accumulation in terms of both literary texts and cultural heritage. Muhibban magazine was not only a medium that defended Bektashi thought and philosophy, but also aimed to spread the humanitarian and moral values of Sufism to the society. Emphasising the need for tariqas to adapt to changing social conditions, the magazine fought for the official recognition and social prestige of Bektashi circles. Published under the leadership of Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar (1871-1955), Muhibban stood against criticism of both Bektashism and other mystical structures and endeavoured to promote these structures as fundamental elements of moral and human development. The journal has a very rich structure in terms of literary content. From poems to articles, from biographies to recipes, Muhibban offered its readers a wide range of texts in different genres. The magazine's attitude towards the administration of Abdülhamid II led it to gain an oppositional identity. In addition, the magazine established a strong connection with social life and provided important information on current events and debates. With this feature, the journal was a valuable source not only for the Bektashi community but also for understanding the intellectual atmosphere in the late Ottoman society. Another important feature of the journal Muhibban is that it was not only limited to publishing written works, but also included the sheet music of the breaths, one of the important elements of Bektashi music. This made it possible not only to preserve the Bektâşhi cultural heritage but also to systematically transmit it to future generations. With this feature, the magazine has been one of the rare sources where Ottoman Sufi culture gained both a written and an aural dimension. In this study, it is aimed to analyse the poems in the magazine with Sufi content. All issues of Muhibban were analysed in detail and a total of 38 poems were identified. It was determined that 28 of these poems have mystical content. Among the subjects frequently discussed in the poems are the basic elements of Bektâşîsizm such as Hz. Ali, Ahl-i beyt, Hacı Bektâş-ı Velî and Bektashism. In addition to these, basic Sufi themes such as belief in God, tawhid, Prophet Muhammad (s), dervishism, shari'at-tariqat-marif-haqiqat, hijâb (veil) and love and affection are among the noteworthy contents of the journal. In addition, there are Sufi themes such as existence-existence, wisdom, human love, Sufism, Qur'an al-kerim, Abdülkâdir Geylânî, worships, awliya-murshid, heart, abdal, nafs and jihâz-ı tariqat. By analysing the Sufi content of the poems published in Muhibban magazine, this study aims to reveal the place of the magazine in the intellectual environment of the Second Constitutional Monarchy period and its importance for Bektashism. It can be said that the findings of the study provide a broad perspective on the Sufi publishing and Bektâşhi culture of the period and constitute an important ground for the study of Bektashism and Sufism.

Keywords: Sufism, Muhibban, Bektashism, Nefes, Poetry, II. Constitutionalism.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız İhtilali'nin etkisiyle başlayan Batılılaşma sürecinin yayın dünyasındaki ilk etkisi, 1795'te İstanbul'da yayınlanan *Le Bulletin de Nouvelles* gazetesi ile başlamıştır. II. Mahmut döneminde 1831'de *Takvîm-i Vekâyi* ilk resmi Türkçe gazete olarak yayımlanmıştır. Gazetenin amacı halkı devletin yasaları ve uygulamaları hakkında bilgilendirmektir (Karabulut, 2016, s. 52). 1840'ta Churchill'in (1804-1869) İstanbul'da kurduğu, Osmanlı Devleti'nin sonlarında ilk İngilizce yayınlardan biri olan *Cerîde-i Havâdis*, yarı resmi bir gazete olarak ekonomik ve politik haberler sunmuştur.

İlk bağımsız Türkçe gazete *Tercümân-ı Ahvâl* 1860'ta Âgâh Efendi (1832-1885) ve İbrahim Şinâsi (1826-1871) tarafından yayımlanmıştır. 1862'de Şinâsi'nin çıkardığı *Tasvîr-i Efkâr*, cesur yayın politikaları ile dikkat çekmiştir. Namık Kemal (1840-1888) ve Ebuzziya Tevfik'in (1849-1913) çıkardığı *İbret* gazetesi de aynı dönemin önemli yayınlardan biridir. Bu süreçte matbaaların sayısı hızla artmış, 1893-1907 yılları arasında 199'a, 1908-1917 yılları arasında ise 368'e ulaşmıştır. Matbaaların artması, basın yayın hayatının yaygınlaşmasına ve bunun bir sonucu olarak da polemiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Karabulut, 2016, s. 52-53).

20.yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde yalnızca siyasî değil, sosyal ve kültürel alanlarda önemli değişimler yaşanmıştır. Okur-yazarlık oranı önceki yıllara göre artış göstermiş, bu durum toplumda yaygınlaştıkça Fransızca eğitim, piyano çalmak, gazete ve dergileri takip etmek gibi kültürel etkinliklere katılım artmıştır. Sosyal faaliyetlere olan ilgi artmış, dernek ve cemiyetlerin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır (Tolan, 2022, s. 3).

II. Abdülhamid döneminde, yayın faaliyetleri daha da artış göstermiştir. Bunun sonucu olarak dergi ve gazete yayıncılığı Anadolu'da yaygınlaşmıştır. Bu dönemde *Servet-i Fünûn* (1891), *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895), *Çocuk Bahçesi* (1905), *İctihâd* (1904), *Âşîyan* (1908), *Sırât-ı Müstakîm* (1908), *Beyânü'l Hak* (1908), *Ceride -i Sûfiyye* (1909), *Muhibban* (1909), *Mekârimü'l Ahlâk* (1908), *Hikmet* (1910), *el-Medâris* (1913), *Ceride-i İlmiyye* (1914), *Cihân-ı İslâm* (1914) ve *Mahfil* (1920) gibi çeşitli alanlarda birçok dergi çıkarılmıştır. Ancak bu yayınların çoğunun uzun süre devam edemediği, kısa bir süre sonra yayından kaldırıldığı görülmüştür (Demir, 2016, s. 84).

Bu dönem dergi ve gazeteleri, genel olarak siyasî araç olarak da kullanılmıştır. Özellikle siyasî partiler ve gruplar, bu yayınlar üzerinden toplumsal tabanlarını genişletmeye ve desteklerini artırmaya çalışmıştır. Gazetelere ve dergilere üye olanlar, farklı görüş ve ideolojiler çevresinde toplanmış, yayınlar bu şekilde toplumda yayılma fırsatı bulmuştur (Demir, 2016, s. 81-83).

Gruplaşmalar bu dönemdeki yayınlar aracılığıyla daha görünür hale gelmiş, II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte özgürlükler artmış ve farklı kesimler yayın organlarını kullanarak daha geniş kitlelere seslerini duyurmuşlardır. Ancak bazı yayınların bazen hükümet aleyhine yazılar kaleme aldıkları, ya da farklı siyasî gruplarla birlikte hareket ettikleri için kapatıldığı da bilinmektedir (Demir, 2016, s. 84).

Eğitim alanındaki gelişmeler de yayıncılığın yaygınlaşmasını desteklemiştir. Okulların ve eğitim kurumlarının sayılarındaki artış, özellikle öğrenciler arasında okuma alışkanlığını teşvik etmiş ve bu da dergi ve gazetelere olan talebi artırmıştır (Demir, 2016, s. 81-84). Sonuç olarak, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde sosyal ve kültürel değişimler, yayıncılık politikalarının yaygınlaşmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Dergi ve gazeteler, siyasî, toplumsal ve kültürel tartışmaların merkezi haline gelmiş; bazı yayınlarda İslâmiyet ve tasavvuf savunularak dinî düşüncenin toplumda olumlu algı oluşturması hedeflenmiş, böylece dinî ve tasavvufî grupların tanıtım ve tebliğ faaliyetlerine katkı sağlanmıştır. Bu süreçte yayıncılık, toplumun

zenginliklerini yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda bu değişimlere yön veren önemli bir güç olmuştur (Tolan, 2022, s. 3-4).

19.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu, giderek kapsamlı bir modernleşme sürecine girmiştir. Geleneksel yapılar ve kurumlar yerini modern ve seküler yapılara bırakırken, tarikatlar da eski güçlü ve işlevsel konumlarını kaybetmeye başlamıştır. Devletin ekonomik müdahaleleri karşısında tarikatların özerkliği ve sosyo-ekonomik bağımsızlıkları büyük ölçüde etkilenmiştir (Işık, 2016b, s. 400-401). Bu reform süreciyle karşı karşıya kalan tarikatlar, yeni sistemi anlamaya ve ona uyum sağlamaya çalışmış; gazeteler, cemiyetler ve bazı modern kurumlar kurarak varlıklarını koruma çabasına girmişlerdir. II. Meşrutiyet döneminin özgürlükçü atmosferinde ortaya çıkan *Muhibban* dergisi, bu sürecin doğal bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Dergi, tasavvuf ve tarikatlara, özellikle Bektâşîlik üzerine yöneltilen sosyal, kültürel, dinî ve felsefî eleştirilerle mücadele etmiştir. *Muhibban*, sadece tarikatları savunmakla kalmamış, aynı zamanda onların modern dünyada ahlaki ve insani gelişimin en önemli kurumları olduğunu da vurgulamıştır. Tarikatlar, tıpkı önceki yüzyıllarda olduğu gibi, modern insanın yüksek erdem ve olgunluğa ulaşması için gerekli kurumlar olarak sunulmuştur. Dergi, tarikatların yeni cemiyet hayatında meşru bir yer edinmelerini ve eski itibarlarını yeniden kazanmalarını amaçlamıştır (Işık, 2016b, s. 402-409).

Tarikatların, sosyo-kültürel bir hamle yaparak dergiler çıkarıp kendilerini savunma ve tasavvuf kültürünü topluma yayma çalışmaları, Osmanlı modernleşme sürecinde yaşanan değişimlerin bir yansımasıdır. Bu dönemde, özellikle II. Meşrutiyet döneminin özgürlükçü atmosferinde kurulan *Muhibban* dergisi, tarikatların bu mücadelesinin önemli bir örneğidir. Dergi, dönemin sosyal ve siyasî gelişmeleri karşısında kardeşlik, birliktelik ve insanîyet gibi evrensel değerlere vurgu yapmış; dil, din ve ırk ayrımı yapılmaması gerektiğini savunmuştur. Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar Bey (1871-1955) 1936 tarihli bir mektubunda *Muhibban*'ı, “*taassup ve münaflıklığa karşı neşriyat yapmak*” amacıyla kurduğunu ifade etmiştir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle birlikte *Muhibbân*'ı çıkarmak üzere faaliyete geçmiştir. Ayrıca Muhtar, dergiyi çıkarabilmek için gerekli sermayeyi sağlamak amacıyla Beyazıt'ta ticarî bir sergi de açmıştır (Muhtar, “Mukaddime”, s. 1). Bir yazısında, “*...Rahmetü'l-âlemin olan Allah ile kul arasına kimse giremeyeceğine iman eden sahib-i imtiyazı bu meseleden dolayı gazetesini on gün kadar çıkarmayıp derece-i kadrini alenen izhar eder. Yaşasın kıyamete kadar ahkâmı bâki olan şeriat-ı Muhammediye hadimleri. Yaşasın umum insanların sebeb-i selameti olan insanîyet yani maarif taraftarı. Zaman-ı cehalete gitsin cehalet. Mahvolsun dinsizliğe badi olan taassup*” (Muhtar, 1909, s. 13) diyerek, taassub ve cehaletle mücadele azminde olduğunu belirtmiştir.

Muhibban, genel olarak tüm tarikatlara kucaklayıcı bir yaklaşım sergilese de özellikle Bektâşîliğe öncelik veren ve Bektâşî çevrelerin yayın hayatını sürdüren bir görünümde olmuştur. *Muhibban* dergisi, Bektâşî nefeslerinin yazılı olarak ilk kez notaya dökülüp gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemli bir kültürel miras niteliğindedir (Ayas, 2020, s. 395-396).

Hacıbeyzade Ahmet Muhtar Bey'in farklı tarikatlarla irtibatlı bir kişilik olması, onun Bektâşîliği savunmasında ve Bektâşî çevrelerin resmî olarak yeniden tanınması için verdiği mücadelede önemli bir rol oynamıştır. *Muhibban*'da, sadece Bektâşîliğin değil, diğer tasavvufî çevrelerin de savunması amaçlanmış; onların modern toplumda meşru bir zemine kavuşması hedeflenmiştir. Dergi, devlet nezdinde yasaklı bir tarikat olması sebebiyle Bektâşîlik üzerine odaklanmış ve onun itibar kazanması için mücadele etmiştir. Çünkü Bektâşîlik, Sünnî anlayıştan uzaklaşıp Şîî ve Hurûfî etkilerle farklı bir doktrin geliştirdiğinden, Osmanlı'nın Sünnî İslam politikalarıyla da çatışmıştır. Yeniçerilerle olan güçlü bağı nedeniyle tarikat, merkezi otoriteye tehdit olarak

algılanmış ve 1826'daki Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından II. Mahmud döneminde yasaklanarak tekkeleri kapatılmıştır. Tarikatın geçmişteki siyasi etkisi ve sünni anlayıştan uzak yapısı, devletin tarikatlar üzerindeki kontrolünü artırma çabasıyla birleşince, Bektaşilik üzerindeki baskılar devam etmiştir. *Muhibban*'ın bu yaklaşımı derginin Bektaşilik için önemini gözler önüne sermiştir (Işık, 2016a, s. 86-88).

Muhibban Dergisi, II. Meşrutiyet döneminin önemli yayınlarından biri olarak, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki sosyal, dinî ve siyasî gelişmelere ışık tutan bir kaynak niteliği taşır. Aynı zamanda dergi, oldukça zengin ve renkli bir içeriğe sahip olup, makaleler, şiirler, denemeler, eleştiriler, biyografiler, arzuhaller, mektuplar, yemek ve tatlı tarifleri, yarışmalar, müzik notaları, çeşitli duyuru ve haberlerle okuyucularına hitap etmektedir. Tasavvufî bir dergi olmasına rağmen, sosyal hayatın farklı noktalarına da değinmiş, sigara kâğıdından fabrika aletlerine, ziraî ve mutfak gereçlerine kadar pek çok farklı ürün temin edilebilen ilanlara yer vermiş, ayrıca çeşitli yarışmalar, kitap tanıtımları ve Bektaşî nefeslerinin müzik notaları da dergide kendine yer bulmuştur. Bu unsurlar, derginin sosyal hayatla güçlü bir iletişimi olduğunu göstermektedir (Kalenderoğlu, 2021, s. 342-343).

Bu çalışmada Bektaşî tarikatının fikriyatını ön plana çıkaran *Muhibban* dergisinde yayımlanan şiirlerdeki tasavvufî konuların neler olduğu, hangi konuların daha ön planda tutulduğu tespit edilmeye ve içerik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Şiirlerin tespitinde İslamcı Dergiler Projesi platformunda yer alan *Muhibban* dergisinin orijinal sayılarından ve Fahri Maden'in (2016) *Bir Tasavvuf Dergisi Muhibban* adlı eserinden faydalanılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında dergideki şiirlerin içerik analizine yönelik herhangi bir çalışma olmadığı görülmüş, bu eksikliği gidermek üzere bu çalışma yapılmış ve alana katkı sağlanmak istenmiştir. Tespit edilen 38 şiir incelenmiş ve tasavvufî içeriğe sahip 28 şiirde yer alan tasavvufî unsurlar değerlendirilmiştir.

***Muhibban* Dergisindeki Tasavvufî Unsurlar**

Muhibban dergisi, Osmanlı Devleti'nin sonlarında özellikle tasavvufî düşüncüyü yaygınlaştırma ve halkla buluşturma amacı gütmüş önemli bir yayın organıdır. Derginin edebi ve manevî içeriği, Bektaşilik gibi tasavvufî öğretilerin derin izlerini taşır ve bu öğretiler şiirler, nefesler ve makaleler aracılığıyla okuyuculara aktarılmıştır. Tasavvufun temel ilkelerinden olan Allah'a yakınlık, aşk, muhabbet ve insanın manevî yolculuğu, dergide sıkça vurgulanan temalar arasında yer almaktadır. *Muhibban*'da, özellikle Hz. Ali (k.v.), Ehl-i Beyt, Hacı Bektaş-ı Velî gibi önemli şahsiyetler üzerinden, tasavvufun insan ruhu üzerindeki etkilerini derinlemesine işlenmiştir. Bu konuların yanı sıra tevhid, derviş, insan, şeriat-tarikat-marifet-hakikat, kalp, ibadet, mürşid, nefis, hicâb, varlık-yokluk, cihâz-ı tarikat, abdal, irfan gibi konulara da şiirlerde temas edilmiştir.

Dergideki tasavvufî unsurlar, bireyin içsel yolculuğunun yanı sıra toplumsal düzeyde de manevî değerlerin güçlenmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır. Hz. Ali'nin yüceliği, Ehl-i Beyt'e olan sevgi ve bağlılık, Hacı Bektaş-ı Velî'nin öğretileri gibi önemli konulara sıkça temas edilmiş ve manevî rehberliğin önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Tasavvufun, bireyin içsel dünyasını şekillendiren ve onu daha derin bir maneviyatla tanıştıran bir yolculuk olduğu düşüncesi, dergideki şiir ve nefeslerde kendini açıkça göstermektedir. Ayrıca, mürşid gibi manevî eğitim almış kişilerin rehberliğinde, bireylerin nefsinin terbiye etmeleri ve Allah'a yakınlaşmaları gerektiği öğretilmek istenmiştir.

Hz. Ali (k.v.)

Muhibban'da yer alan nefes ve şiirlerde genişçe ele alınan konulardan biri Hz. Ali (k.v.)'dir. Bektaşî tarikatı, silsile olarak Hz. Ali aracılığı ile Hz. Peygamber'e dayandırılmaktadır. (Ocak, 1992, s. 264). Bu sebeple dergideki nefes ve şiirlerde Hz. Ali'ye geniş yer verilmiştir.

Hız. Ali, İslam tarihinde Hız. Muhammed (s.a.s.)'e olan yakınlığı, ilk Müslümanlardan oluşu, İslam'ın yayılmasındaki kritik rolü, hilafeti ve derin ilmî birikimi ile önemli bir yere sahiptir (Yıldırım, 2009, s.41-42; Fırlalı, 2009, s. 241). Tasavvufun başlangıç döneminde sùfilerin Hız. Ali ve ehl-i beyt vurgusunun somut olarak belirgin olduğu kesin değildir. Ancak tasavvuf düşüncesinin sistemleşmesi, geniş halk kitlelerine ulaşması ile birlikte velâyet düşüncesi bağlamında Hız. Ali'nin ismi ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda da sùfilerin dinî yorumunu ifade eden “Ulûhiyet-Nübüvvet-Velâyet” üçlemesinde Hız. Ali velâyeti temsil konumuna yerleşmiş ve “şah-ı velâyet”, “sultânü'l-evliyâ” lakapları ile anılmaya başlanmıştır (Çift, 2014, s. 46; Özköse, 2020, s. 420-421). Bektâşiler için On İki İmam, özellikle velayet sıfatıyla önemli bir yere sahiptir. İlk İmam olarak Hız. Ali kabul edilir ve imametinin onun hakkı olduğuna ve Şia'da olduğuna gibi, Hız. Peygamber'in Hız. Ali 'yi Gadir-i Hum'da meşru halife olarak tayin ettiğine inanılır (Büyükçelebi, 2019, s. 43).

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Velâyetnâmesinin başlangıcında “...kutupların kutbu akıl sahiplerinin dayanağı, velilerin sultanı, Allah'ın kapısının erbabının övüncü, seçkinlerin delili ve yakın nurlarının beşiğı ve şeriat hazinesinin bilgilerinin kâşifi ve tarikat pirinin hidayete ulaştırıcısı ve hakikat remizlerinin özünün sahibi, “lev keşefe” sırrının sahibi, zincir (selâsil) ve kapıları açanın (Ali'nin) nesli,” şeklinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin nesebinin Hız. Ali'ye ulaştığı belirtilmektedir (Hacı Bektâş-ı Velî, 2009, s. 3). Yine Bektâşilikte Hacı Bektâş-ı Velî'nin tarikat silsilesiyle ilgili olarak “Bayrak, fitil ve lokma Hacı Bektâş-ı Velî'ye kimden kaldı?” diye sorulduğunda, kişinin “O gün silah günüydü, o günde emanetler Hız. Ali'ye ulaştı. O da İmam Hasan'a teslim etti. İmam Hasan'da Hüseyin'e ulaştırdı ve İmam Hüseyin de Kâbe'yi Mükerrreme'ye giderken Veysel Karanî'ye erişti. Ondan da Şeyh Hasan Basri'ye erişti, ondan Habib Acemî'ye ulaştı ve ondan da Davut Tai'ye erişti ve ondan da Hacı Bektâş-ı Velî'ye erişti.” (Bekki ve Yalçın, 2019, s. 38-39) diyerek cevap vermesi gerektiği belirtilmiştir. Hacı Bektâş-ı Velî kendisini tanımlarken: “Ben, âlemlerin Rabb'inin arslanı, Kevser sunanın nesli ve o velayetin özü, müminlerin emîri Ali'nin sırrıyım” diyerek Hız. Ali'yi tanımlamaktadır. Aynı zamanda Velâyetnâme eserinde, Hız. Ali'den “velayet kutbu, âlemlerin Rabbinin arslanı, Kevser sunan, müminlerin emiri Aliyyü'l-Murtazâ” (Bekki ve Yalçın, s. 38-39) şeklinde bahsedilmektedir.

İslam geleneğinde Hız. Peygamber'in “Ehl-i Beyt'im” ifadesiyle onurlandırılan Hız. Ali ve Hız. Fatıma'nın ailesi, Bektâşilikte kutsal kabul edilmiş ve yaşamları örnek alınmıştır. Ehl-i Beyt büyük sevgi ve bağlılıkla anılmış, yüzyıllar boyunca dualarda, şiirlerde, ağıtlarda ve taziye törenlerinde yer almış ve özellikle Hız. Ali efsanelerde kahramanlık ve erdem sembolü olarak tasvir edilmiştir (Demirci, 2006, s. 50-79).

Muhibban'da Hız. Ali ile ilgili pek çok şiire yer verilmiştir. “Aynayı tutdum yüzüme / Ali göründü gözüme / Nazar kaldım ben özüme / Ali göründü gözüme” (Nefes, 1919, s. 4) diye başlayan bir nefeste yazar kendisini Hız. Ali ile özdeşleştirerek insanlığın başlangıcından bu tarafa insanın serüvenine ait bazı temel konuları Hız. Ali ile eşleştirmiş ve bahsi geçen konular ne olursa olsun nihayetinde “Ali göründü gözüme” dizesi ile konuyu bitirmiştir. Kendini görmesi, Hız. Âdem'e ilm-i esmânın öğretilmesi, evrenin dönmesi, Hız. İsa'nın Ruhullah olması, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Rahman, Rahîm isimlerinin tecellisi gibi konular Hız. Ali ile eşleştirilerek ele alınmıştır.

“Tarikat içinde şems ve kamersin / Hakikat içinde zât ve kemâlin / İstemem cenneti göster cemâlin / Kul Himmet'in geçdi serden yâ Ali” (Nefes, 1919, s. 4; Maden, 2016, s. 288) diye Kul Himmeti'ye ait nefeste Hız. Ali aracılığı ile Allah aşkının istendiğı, muhabbetinin onun kanalı ile geldiğı belirtilmiş, âşıklara yol gösterenin, zorda kalanlara yardım edenin, tarikatte ve hakikatte önder olanın Hız. Ali olduğuna vurgulanmıştır.

Hiz. Ali ile ilgili şiirlerden biri de ikinci yılın yedi-sekizinci¹ sayısında, Bahariye Mevlevihânesi şeyhlerinden Şeyh Nazif Dede'ye (1794-1861) aittir. “*Nûr-ı hidayet sırrı velâyet mecrâ-yı hikmet-i hacele-i Ali'dir / Tab-ı şerîat bâb-ı hakikat mücellâ-yı vahdet Ali'dir / Şehr-i ulûmun bâb-ı fütûhu rûhumun ruhu hacele-i Ali'dir*” (Dede, 1911, s. 155) dizeleriyle şiirine başlayan Nazif Dede, Hiz. Ali 'yi hidâyet nuru, velâyet sırrı, hikmet kaynağı, şerîat yolu, hakikat kapısı, vahdetin tecelli yeri, ilimler şehrinin açan kapı, Allah'ın aslanı, paha biçilmez nur, vefa kaynağı, gönül güzelliği, cömertlik ve kudretin kaynağı, muhabbet, şecâat, kerâmet ve letâfetin özü, inayet kulesi, saadet hazinesi, izzet parıltısı gibi özelliklerin sahibi olarak nitelemiş ve aynı zamanda onun neşe ve mutluluk kaynağı olduğunu ifade etmiştir.

Birinci yılın yedinci sayısında Çelebizâde Şemsî² “Es-selâm” isimli şiirinde Hiz. Ali'nin yüceliğini geniş bir perspektifle ele almıştır. “*Esselâm ey rûz-i nevrûz İmâm-ı Haydarî / Esselâm ey bû-yı dîlcû-yi abîr ve anberî*” (Şemsî, 1910, 1/7, s. 50) diye başlayan şiirde Hiz. Ali, nevrûz gününün imamı, gönülleri ferahlatan misk ve amber kokusu, hayat ve kâinatın neşe kaynağı, mevsimlerin sevinci, dinin rengi, dünyanın parlayan güneşi, Allah'ın kelamının sırrı, Mesih'in nefesi, Resulullah'ın Mirac'ının sırrı, güller, çiçekler, laleler ve bütün canlıların çılgınca âşık olduğu kişi gibi betimlemelerle ele alınmıştır. Varlık sahasındaki bütün varlıklarla Hiz. Ali'nin irtibatla olduğu şiirin genel karakterini yansıtmaktadır.

Muhibban'da üçüncü yılın birinci sayısında İbnü'l-Rıfat Samih Bey'e (1874-1932) ait bir nefeste Hiz. Ali ve ehl-i beyt sevgisi birlikte ele alınmıştır. “*Ezelden âşıkım ben, Muhammed Mustafa'ya / Fedâ olun hayatım bütün âl-i abâya / Acır bî-şübhe ânlar bu rûh-ı bî-nevâya / Kabul etsin erenler kul oldum Mürtezâ'ya*” (Samih Bey, 1918, s. 2; Maden, 2016, s. 254) diye başlayan şiirde İbnü'l-Rıfat, Hiz. Peygamber'e olan aşkını, ehl-i beyt için fedâ-yı cânı ve Hiz. Ali'nin manevi terbiyesinde olduğunu hatırlatmıştır.

“*Mâyesi aşk u muhabbetle muhammer kemterim / Ben muhibb-i hakîpâ-yı hândan-ı Haydarım*” (Ziya Efendi, 1918, s. 5) dizeleri ile başlayan üçüncü yılın ikinci sayısında yer alan nefeste Şeyh Baba Mehmet Ziya Efendi,³ Hiz. Ali'nin ayağının tozuna dahi muhabbeti olduğunu ifade etmiştir. Üçüncü yılın dördüncü sayısında yazarı belli olmayan bir şiirde de Hiz. Ali'nin rehber olduğu; “*Hay erenler çün bu sırrı dinledim / Huzur-ı mürşide erdim bu gece / Mürşidim Muhammed bildim yolumu / Rehberim Ali'dir bildim Şâhımı*” dizelerinde belirtilmiştir (Nefes, 1919, s. 5).

1. Ehl-i Beyt

“Ev halkı” anlamına gelen ehl-i beyt ifadesi, Hiz. Peygamber'in ailesi ve soyu manasına gelmektedir. *Muhibban*'da ehl-i beyte dair pek çok şiire yer verilmiştir. “*Ezelden âşıkım ben, Muhammed Mustafa'ya / Fedâ olsun hayatım bütün âl-i abâya / Acır bî-şübhe ânlar bu rûh-ı bî-nevâya / Kabul etsin erenler kul oldum Mürtezâ'ya*” (Samih Bey, 1918, s. 2-3) mısraları ile başlayan, üçüncü yılın birinci sayısındaki bir nefeste Hiz. Peygamber aşkı, bütün hayatın âl-i abâya feda edilmesi, bu fedayı anlamayanların şaire acımaları ve Hiz. Ali'ye bağlı olmanın önemi ifade edilmiştir. Nefesin devamında Hiz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki şehadeti ve bunun verdiği acı ve ızdıraba temas edilmiş, ehl-i beytin başına gelen sıkıntıların namaz, oruç gibi ibadetleri dahi unutturduğu ve Hiz. Ali ile mahşerdeki karşılaşmanın hüznü olacağı vurgulanmıştır.

¹ 7 ve 8. Sayılar birlikte çıkarılmıştır.

² Fahri Maden'in “*Bir Tasavvuf Dergisi Muhibban*” eserindeki bilgilere göre hukuk fakültesi mezunlarından ve dâhiliye matbuatı tercümanlarından. Muharrem ayı münasebetiyle *Muhibban*'da 2. yılın 1. sayısında “*Mersiye-i İmam Masum*” adlı şiirine yer verilen Çelebizâde Şemseddin'in bende-i bendegân-ı mevlâna olduğu mersiye'nin sonunda yazmaktadır. *Muhibban*'da yirmi yaşında iken tanzim ettiği “*Kaside-i Nevruz-ı Firuz*” u 1. Yılın 2. sayısında, ayrıca Hiz. Peygambere yazmış olduğu “*Müntehib-i Tahmis*” adlı şiirleri de 2. Yılın 7-8. sayılarında yayımlanmıştır.

³ Şeyh Baba Mehmet Ziya Efendi hakkında bilgiler bulunmamaktadır.

Üçüncü yılın ikinci sayısında; “*Mazhar-ı zât-ı tahliyât-ı sübhandır / Ali Vâkıf her biz rumûz ser kara'indir Ali / Mü'minin kalbinde feyz-i nûr-ı îmândır Ali / Fâtıma gencine-i mihr-i tecellâdır bilin / Fâtıma Hatûn muharremgâh-ı mevlâdır bilin / Fâtıma mihmân-ı beytullah-ı ulyâdır bilin*” dizeleriyle başlayan ve on iki imamın farklı yönleri ile övüldüğü “*Eydan*” başlıklı bir şiirde Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin’den övgü ile bahsedilmiştir. Hz. Ali, insanın arınmasında, karanlıktaki sırların açığa çıkartılmasında ve müminin kalbindeki iman nurunun artmasında önemli bir rehberdir. Hz. Fâtıma, güneş gibi insanları aydınlatan, onlara muhabbeti taşıyan bir hazine aynı zamanda Allah sevgisinin tecelli ettiği bir mahal ve Allah’ın en yüce evinde de misafirdir. Hz. Hasan açıkça Allah’ın razı olduğu bir yaratılışa sahip yegâne şahıftır. Hz. Hüseyin, Hz. Ali’nin sırlarına vakıf Kerbelâ şehididir. Zeynelâbidîn, Muhammed Bâkır, Cafer-i Sâdık, Musa Kazım, Ali Rıza, Muhamed Tâkî, Ali Nâkî, Hasan Askerî, Muhammed Mehdî Hz. Ali’nin yolunun sancaktarıdır. Sâdık ve vefâli olmak parıldayan ve yol gösteren bu on iki imamı en kıymetli görmenin işaretidir (Eydan, 1918, s. 6).

Üçüncü yılın ikinci sayısında yer alan bir başka nefeste Mehmet Ziya Efendi, Hz. Ali’nin ayağının tozunu sevdiğini, gönlündeki ışığın Hz. Muhammed’in feyzinden kaynaklandığını, Hz. Hüseyin’e olan sevgisinin baş tacı olduğunu ve ehl-i beyt aşkıyla ağlamasının arşa çıktığını belirterek ehl-i beyt sevgisini; “*Mâyesi aşk u muhabbetle muhammer kemterim / Ben muhibb-i hakipâ-yı hândan-ı Haydarım / Şeyâ-i âl alî-i hâss-ı ümmet-i Peygamberim / Ben muhibb-i hakipâ-yı handân-ı Haydarım / Sâye-i feyz-i Muhammed'dir gönülde şu'le bâr / Ben Hüseyiniyim bu haslet-i nâsiyemde âşikâr / Medd-i âhım ehl-i beyt aşkıyla tâ arşa çıkâr*” dizeleriyle ortaya koymuştur (Ziya Efendi, 1918, s. 5).

Muhibban’da ikinci yılın birinci sayısında Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilmesi ile ilgili Çelebizâde H. Şemseddin’in “*Mersiye-i İmam Ma’sum*” adlı meşhur bir mersiyesine yer verilmiştir. Mersiye, Arapça “*resâ*” kelimesinden türeyen ve bir ölünün ardından onun iyiliklerini anarak ağlamak anlamını taşıyan bir terimdir. Çoğulu “*merâsi*” olan bu sözcük, terim olarak ölümler için yazılan ağıtları ifade eder. Özellikle padişahlar, vezirler, din büyükleri ve önemli şahsiyetlerin ölümüne duyulan derin üzüntü ve yasın, şiirsel bir dille dile getirilmesi olarak bilinir. Din büyükleri ve Kerbelâ şehitlerinin trajik hikayeleri de bu türde yer bulur, bu hadiseler çoğu zaman abartılarak anlatılır ve halkı sabra, metanete davet eder (Maden, 2013, s. 151-152).

“*Teşne lebler ki bugün kan ile galtân oldu / Bu gece arsa geh-i Kerb-ü belâ kan oldu / Bu gece kabr-i Nebî muhîr-i ahzân oldu / Ki Hüseyin bin Ali bu gece kurban oldu*” (Şemseddin, 1911, s. 107-108; Maden, 2016, s. 193-194) dizeleri ile başlayan mersiyede Hz. Hüseyin’in şehadeti ve bundan duyulan üzüntü çarpıcı bir şekilde ortaya konmuştur. Yukarıdaki dizelerde susamış dudakların bugün kanla boyandığı, yer ve göğün Kerbelâ’dan dolayı kan ile dolduğu, Nebî’nin kabrinin büyük bir hüznle çevrildiği ve bu gece Hz. Hüseyin’in Allah yolunda kurban olduğu belirtilmiştir. Mersiye’nin devamında Hz. Hüseyin’in şehadeti farklı betimlemelerle ele alınmıştır: Furkan’ın (Kur’ân-ı Kerim), düşman topluluğunu parçaladığı, Hz. Muhammed’in (Tâhâ) soyundan gelenlerin alçaltıcı kılıçlarının hiddetli olduğu, Hz. Fâtıma’nın ciğerpâresi Hüseyin’in başının gövdesinden ayrılmasından dolayı ruhunun yaralı bir kuş gibi titrediği ve Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da düşman grubunu “daha dün Hz. Peygamber dünyayı terk etti ve siz onun ailesine kinle dolmuşsunuz, siz bu ilahi dinle şeref kazandınız, adınız izzetle anılır oldu, bu güzellikler neticesinde mi siz şiddete başvurur oldunuz” diye uyardığı belirtilmiştir.

Mersiye’nin devamında Şemseddin Efendi, Hz. Hüseyin’in dilinden Kur’ân’a bağlılığını, âyetlerin kendisini nurlandırdığını ve temizlediğini, sıdk içinde oluşunda Kur’ân’ın etkili olduğunu “*Hak Te’ala beni Kur’an ile tescil ediyor / Âyete nûr ve tahâret beni tecbil ediyor / Zatımı, mevki’imi, hâsılı tafzil ediyor / Sıdk-ı tasrihime vâhid ise furkan oldu*” dizelerinde belirtmiştir. Devamındaki dizelerde Hz. Hüseyin, soyunun güzelliğinden bahsetmiş ve

“*Hangi kâfir sizi izlâle şitâbân oldu*” (Şemseddin, 1911, s. 107-108; Maden, 2016, s. 193-194) dizesi ile bu güzelliklere sahip bir kişiye saldırmak için hangi kâfirin süratle saptırdığı sorusunu sormuştur. Düşmanın içinde bulunduğu küfür ile firavun olduğu belirtilmiş ve muhterem annesine yapılan zulümlerden bahsedilmiştir. Hz. Hüseyin kendi nefsi için hayır talebinde bulunmayı bilmediğini, bir Müslümanı öldürmek gibi büyük günaha meyletmeyeceğini belirtmiş, kendi canını almalarını ancak ailesine, peygamber çocuklarına zarar verilmemesini istemiştir Hakk’ın sevdiğinin serveri böyle söyler iken düşman bütün şiddeti ile saldırmış ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere pek çok Müslümanın kanına girmiştir. Devam eden dizelerde Hz. Hüseyin’in mübarek başının kesilmesi, yanındakilerin nasıl katledildiği konularına temas edilmiş ve meleklerin ağladığı, her tarafta bu katliama karşı tepkilerin, ağlayışların olduğu, hayır ve şerri yaratanın Allah olduğu, Allah’ın zulme rıza göstermediği vurgulanmış, soyu kesik bir topluluk tarafından İslam’ın kiblesinin yıkıldığı, Hz. Peygamber’in ruhunun bu olaydan dolayı ateşle yoğrulduğu belirtilmiştir (Şemseddin, 1911, s. 107-108; Maden, 2016, s. 193-194). Çelebizade H. Şemseddin mersiyesini “*Hubb-i Rahman gibidir âl-i Muhammed hevesi / Sabit ol emr-i muhabbette bırak piş-ü pesi / Hanedan-ı Nebvî uğruna can ver Şemsi / Ki bize irs-i Nebi “ıtratün (soy) ve Kur’ânün” oldu*” (Şemseddin, 1911, s. 107-108; Maden, 2016, s. 193-194) dizeleri ile bitirmiştir. Bu dizelerde ehl-i beyt sevgisinin Rahman’ın sevgisi olduğunu, ehl-i beyt sevgisinde geri adım atmadan sabit kalmasının gereğini, Hz. Peygamber’in ailesi için can vermeyi ve “Kur’ân ve âlemdir” diye Nebi’nin bize bıraktığı bu mirasına sahip çıkmanın gereğini ifade etmiştir.

Üçüncü yılın dördüncü sayısında “*Tavâfin kabuldür abdâl dediler / Dediler dediler sersem dediler*” (Nefes, 1918, s. 5; Maden, 2016, s. 281) nakaratının yer aldığı bir nefes, Hz. Ali ve ehl-i beyti sevmek anlamına gelen tevellâ ifadesi ile başlamış ve kırklar meclisi, Hızır’ın arşa götürdüğü yolculuk ve Kerbelâ konuları gündeme getirilmiş, bunların neticesinde insanoğlunun Yezidliğinin görülmesi; “*Hızır elim aldı arşa götürdü / Ol sâ’atde Kerbelâ’ya getirdi / İnsan oğlu Yezidliğin gördün mü / Dediler dediler sersem dediler*” dizeleriyle ifade edilmiştir. Burada “Yezidlik” Hz. Hüseyin’in karşısında olan Yezid’i ve onun katı yönetimini temsil etmektedir. Yezid, İslam dünyasında özellikle Şiilik’te zulmü, adaletsizliği ve yozlaşmış yönetimi simgelemiştir (Yılmaz, 2016, s. 97-100). Bu Nefeste Şair, “Yezidlik” üzerinden insanoğlunun kötü taraflarını sorgulamaktadır. Yezid’in zulmü, insanın içindeki kötü ve adaletsiz yönleri bir gönderme olarak değerlendirilebilir.

Nefesin devamında miraç gecelerinin manevi açıdan güzelliği, meleklerin secdeye varışları, Hz. Ali’nin atının üzerindeki gidişi, on sekiz bin âlemin görülmesi konularına temas edildikten sonra, bu manevi yolun sırlarla dolu olduğu, Hz. Muhammed’in nûr olduğu, aşk ve muhabbetle gafletten uyanışın gerçekleşeceği ifade edilmiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektâşilik

Muhibban’daki şiirlerin önemli bir konu başlığı da Hacı Bektâş-ı Velî’dir (ö. 669/1271 [?]). Hacı Bektâş-ı Velî, Bektâşilik tarikatının kurucusu kabul edilir. *Muhibban’daki* yayımlanan bir nefeste 16. yüzyılda yaşayan Hasan Dede (ö. 1005/1596) Hacı Bektâş-ı Velî’ye bağlılığını dile getirmiştir. Hasan Dedenin, derginin üçüncü yılının dördüncü sayısında Eşrefoğlu’na cevap olarak yazdığı bir nefeste yolunun birlik yolu olduğunu, hakikate dair haberlerin böyle manevi bir yolla elde edildiğini “*Eşrefoğlu al haberi bahçe biziz gül bizdedir / Biz ol Mevlânın kuluyuz yetmiş iki dil bizdedir / Arı vardır uçub gezer acıyı tatludan sezer / Münker olan bizden kaçır arı biziz gül bizdedir*” dizeleriyle söyledikten sonra sözü Hacı Bektâş-ı Velî’ye getirir ve tekkelerin hizmetinde olduğunu, Hacı Bektâş-ı Velî’nin bendesi olduğunu ve tarikat erkânına bağlı olduğunu “*tekyelerin koçağıyız / Hacı Bektaş köçeğıyiz âyin-i erkân yol bizdedir / Kuldur "Hasan Dede" kuldur ma'nâyı söyleyen dildir / Elif Hakk'a doğru yoldur cim arasak dal bizdedir*” (Nefes, 1919, s. 4-5; Maden, 2016, s. 280-281) sözleriyle ifade eder.

Birinci yılın altıncı sayısında Hafız Süleyman Cemâli'ye⁴ ait bir şiirde ebrar olan kulların manevi feyzinden istifade edildiği, aşkın etkisi ile vuslata erildiği, iyi insanların düşüncelerinden etkilenildiği ifade edilmiş ve Hacı Bektâş-ı Velî tasavvufu en büyük kutup, manevi anlamında en yüksek mertebe demek olan “Kutbü'l-Aktâb” ifadesi ile “*Mekteb-ı aşkda temâşâ-yı visâlimle günül / Zümre-i ra'nâdaki efkâra bakdım ağladım / Der ki Pir anda Süleyman cezbe-i sadr ile / Kutbü'l-aktab Hazret-i Hünkâr'a bakdım ağladım*” (Cemali, 1910, s. 47; Maden, 2016, s. 141) dizeleriyle yâd edilmiştir.

Üçüncü yılın üçüncü sayısında Edirneli Âgâh Baba'nın dervişi Rıfat Celâl'in⁵ “*Hazret-i Hünkâr-ı Velî'ye*” başlıklı şiirinde Hacı Bektâş-ı Velî'den büyük bir övgü ile bahsedilmiştir. Neslinin güzelliği, imanı kuvvetlendirmesi gibi hususlara temas edilmiş ve Hünkâr'ın yolundan olmayanların gaflette oldukları, kendilerine fayda vermeyen insanlara hizmet ettikleri ve dergâhın aydınlattığı yoldan uzak oldukları belirtilmiştir. “Men aref” sırrına erenler ve tevellâyî⁶ bilenlerin doğru yolda oldukları, küfürden uzak kaldıkları ifade edilmiştir. Bektâşilik nedir sorusuna da “sükût” diye cevap verilmiş, kurtuluşa ermek için bu manevi yolda çile çekenlere, bu yolun hakikatini bilmeyen zâhirde kalan kişilerin lânet okuması yerilmiş, manevi yolda olanların yolun erkânına uygun zikir, vird görevlerini yaptıkları belirtilmiştir. Şiirin sonunda da Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolunun darağacında ölmek gibi zorluklarla örülü olsa da aşkın meşk edildiği yer olduğu, o kapıda bulunmanın sonsuz nimete ulaşmada kıymetli olduğu ifade edilmiştir (Celâl, 1918, s. 6; Maden, 2016, s. 274). Şiirin bir kısmı şöyledir; “*Sen ey nesl-i güzîn-i murtazâ hünkâr-ı âlî şân / Olur meydân-ı dergâhın kuvvâ bahşende-i îmân / Derinden devr olanlar ruher ve vâdi-i gaflettir / Gezerler devr-i ebvâb eyleyib beyhûde hidmetdir / Çerâğın tahtına yüz sürmeyenler ey veliyullah / Birer i'mâ-yı mâder-zâde benzer bi-haya her gâh / Senin teslim ve tîğ bendine mazhar olan cânlar / Kapılmaz seyl-i cerkâbe cihânda kopsa tufânlar / Alanlar men aref dersin me'al-i Hakk'a aghadır / Tevellâyî bilenler küfürden elbet münezzehdir*” (Celâl, 1918, s. 6).

2. Allah İnancı ve Tevhid Bahsi

Allah inancı, ilâhî kaynaklı dinler için en temel iman esasıdır. Dinin ana meselesi, kulun Allah'la ilişkisidir. Diğer din ilimleri alanlarında olduğu gibi tasavvuf ilminde de Allah inancı merkezi öneme sahiptir. Bu konu gerek nesir türündeki eserlerde gerekse nazım türündeki eserlerde farklı yönleri ile ele alınmıştır. Sûfiler Allah inancı, Allah sevgisi, tevhid gibi Allah'la ilişkili konuları çeşitli şekillerde ele almışlardır. Bunlardan birinde Rıza Tevfik, (1868-1949)⁷ üçüncü yılın dördüncü sayısında “Hikmet-i Sufiye” adlı şiirinde sûfilerin, dünyayı ve içindekileri küçük görseler bile her insanın Hakk'ın bir yansıması olduğuna inandıklarını “*Çünkü bildik mü'minin kalbinde beytullah var / Niçün izzet etmedik o beyte kim Allah var / Her ne var, âdemde var. Ademden iste Hakk'ı sen! / Olma iblis-i şakî, âdemde "Sırrullah" var!*” (Tevfik, 1919, s. 2) dizeleriyle ifade etmiştir. Bu inancı her müminin kalbi Allah'ın bir evidir diyerek vurgulamakta ve her insana bu yüzden izzetle yaklaşılması gerektiğini öğütlemektedir.

⁴ Muhibbânda “*Halkapûş*” ünvanını kullanmıştır. Birinci yılın altıncı sayısında “*Düştüm aşk pazarına pazara baktım ağladım*” mısralarıyla başlayan şiiri yayımlanmıştır. Kimliği hakkında yeterli bilgiye ulaşamamıştır.

⁵ Edirneli Âgâh Babanın evlatlarından olduğu belirtilmiştir. Üçüncü yılın üçüncü sayısında “*Hazret-i Hünkâr-ı Velî'ye*” isminde bir şiiri yayımlanmıştır. Haklarında yeterli bilgiye ulaşamamıştır.

⁶ “*Men aref*” sırrı, kişinin nefisini görerek ilahi hakikate ulaşmasını ve böylece Rabbini bilmesini ifade etmektedir. “*Tevella*” ise, Hz. Peygamberin ailesini ve ailesinin soyundan gelenleri sevmek anlamına gelmektedir.

⁷ Rıza Tevfik, 1868 yılında Yarbay Tevfik Efendi'nin oğlu olarak doğmuş, tıbbiye eğitimini tamamladıktan sonra siyasete atılmış, 1907'de İttihat ve Terakki Partisi'ne katılıp daha sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni kurmuş ve 1949'da vefat etmiştir; aynı zamanda tasavvufu ilgili birçok şiir ve yazısı *Muhibban* dergisinde yayımlanmış, bunlar arasında Şeyh İbrahim Efendi'nin kasidesinin şerhi, meşhur bir Nefes ve “*Tasavvuf Hakkında*” adlı yazısı da bulunmaktadır.

Muhibban dergisinde yayımlanan şiirlerde Allah inancı, Allah sevgisi, Allah katında sevilen bir kul olma, tevhid gibi konular ele alınmıştır. Dergide yer verilen bir gazelde insan, dünyada –ki burası aşk meydanıdır– Mecnûn gibi merkezine Allah’ı anarak ona hayranlık içinde dolaşır durmaktadır. Dünyada bedenle kayıtlı cisiminden kurtulup varlık hırkasından kurtularak bekâ âleminde sultan olduğu ikinci yılın yedi-sekiz sayılarında; “*Bi tehâşi deşt-i aşk-i Allah'da cevân eylerim / Bir nazarla halime Mecnûnu hayrân eylerim / Çâk edübcism-i ademden hırka-i hestîyi ben / Kendimi mülk-i bekâ tahtında Sultan eylerim*” (Mevlevî, 1911, s. 155; Maden, 2016, s. 241) dizeleriyle ifade edilmiştir. Ruhun hakiki tevhide ulaşması hayal, sohbet ve aşk meclisinde olması ile mümkündür. İnsan aşkın bir delili olarak, kendini önemsiz görmeli, mahviyyet içinde olmalı ki, sevdiği için kendini kurban etmiş olsun.

Muhibban'da üçüncü yılın dördüncü sayısında “*Hikmeti Sufiye*” başlığı altında mü'min bir kulda bulunmaması gereken en önemli iki vasıf (Allah'a şirk koşma, halka zarar verme) Arapça bir şiirle dile getirilmiş ve mü'min için affedilmeyecek günah olan şirk konusunda uyarı yapılmış ve yine kul hakkı yemeye sebep olan davranışlardan kaçınmanın gerekliliği vurgulanmıştır (Tevfik, 1919, s. 2).

Birinci yılın yedinci sayısındaki “*Tevhid*” başlıklı şiirde, her ibadetin ve her zaman ruhunun “Allah'tan başka ilah yoktur, özlenecek yegâne varlık odur, Allah birdir” hükmünce olduğu, tevhidi konu edinen şiirin başlangıç kısmında şöyle ifade edilmiştir: “*Ruhudur her ibadetin her gâh / Vahdehû lâ ilâhe illâ ah*” (Rüşdi, 1910, s. 50). İlmin o yüce manasına ulaşmanın zorluğu, hikmetin yüce gayesi, inanılacak, bağlanılacak en yüksek inanç esasları yalnızca Allah'ın birliğini, ondan başka ilah olmadığını hatırlatır. İşte bu vahdet sırrına ulaşan insanlar ve cinler uyanıktırlar. İnsanın temiz ve saf olan iç dünyasının sınırsız genişliği, her varlığın varlıkta yokluk hali, zikrin sınırsız âlem için en büyük feyiz kaynağı olduğu Allah'ın birliğinin bir işaretidir. Kelime-i tevhidin sonundaki âh ifadesi, ruhun kuvvetinin tevhiddeki yansımasıdır. Tevhid insanda her an bir bahaneyle Hakk'a taparcasına, aşk ile tecelli eder ve bu hoş söz ile (“*Vahdehû la ilâhe illallâh âh*”) vaktini geçirir.

3. Hz. Muhammed (s.a.s.)

Edebiyatımızda Hz. Muhammed (s.a.s.) ile ilgili çeşitli edebi türler ortaya çıkmıştır. Örneğin, “*Na't, Mevlid, Esmâ-ı Nebî, Mîracnâme, Siyer, Mucizât-ı Nebî, Gazavât-ı Resûl, Şemâil, Hilye-i Şerif, Şefaatnâme, Ahlaku'n-Nebî, Muhammediye, Hicretnâme ve Kırk Hadis*” (Erzen, 2019, s. 63). Bu edebî türler çerçevesinde pek çok eser yazılmıştır.

Tasavvuf edebiyatında manevi yolculukta Hz. Peygamber'in örnek ahlakı yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Hakikati Muhammediye, tasavvuf literatüründe, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in varlık âlemindeki hakikati veya ruhani özü olarak anılan kavramdır. Bu kavram, peygamberin sadece tarihî bir şahsiyet değil, aynı zamanda yaratılışın başlangıcında ilahî nur olarak var olan bir hakikat olduğunu ifade eder (Demirci, 2024).

Muhibban'da ikinci yılın yedi-sekizinci sayısında yazarı belli olmayan bir şiirde Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Mirac'a çıkışı, Allah'a iki yay arası mesafe kadar yaklaştığı, hiçbir peygamberin ulaşamadığı bir yakınlıkla Allah'a vuslatının gerçekleştiği “*Muhammed'in diğer yok dahil olmuş kab-ı kayseyne / Haremghâh-ı visâle "Ahmedi" تنها alib mevlâ / Bugün sultan-ı zîşân risâlet-i fahr-i kevneynin / Bugün zibende-i çeşm-i ümem olmakla / Gürûh-ı enbiyâdan girmedir bir ferd mâbeyne / O halvet oldu mahsûs-ı hazret-i Sultan kevneyne*” (Mi'râc-ı Sultan-ı Enbiya, 1911, s. 153; Maden, 2016, s. 239) sözleriyle belirtilmiştir.

“*Ezelden âşıkım ben, Muhammed Mustafa'ya / Fedâ olsun hayatım bütün âl-i abâyâ / Acır bî-şübhe ânlar bu rûh-ı bî-nevâyâ / Kabul etsin erenler kul oldum Mürtazâyâ*” (Samih Bey, 1918, s. 2; Maden, 2016, s. 254) mısralarıyla başlayan bir başka şiirde Hz. Muhammed'e olan sevginin tezahüründen ve bu sevginin ehl-i beyt

sevgisini ve bir ismi de Murtazâ olan Hz. Ali'nin sevgisini gerektirdiği ele alınmıştır (Samih Bey, 1918, s. 2; Maden, 2016, s. 254). Beste ve güftesi Hâşimî Dergâhı postnişini Mehmet Ziya Efendi'ye ait başka şiirlerde de Hz. Ali'nin sevgisinin olduğu yerde mutlaka Hz. Muhammed'in sevgisinin olmasının gerekliliği; “*Mâyesi aşk u muhabbetle muhammer kemterim / Ben muhibb-i hakipâ-yı hândan-ı Haydarım / Şeya'-i âl alî-i hâss-ı ümmet-i Peygamberim / Ben muhibb-i hakipâ-yı handân-ı Haydarım / Sâye-i feyz-i Muhammed'dir gönülde şu'le bâr / Ben Hüseyiniyim bu haslet-i nâsiyemde âşikâr / Medd-i âhım ehl-i beyt aşkıyla tâ arşa çıkâr*” dizeleriyle ifade edilmiştir (Ziya Efendi, 2018, s. 5; Maden, 2016, s. 266).

H. Şemseddîn tarafından Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'i öven ve derginin ikinci yılının yedi-sekizinci sayısında yayımlanan şu şiirine tahmis yapılmıştır. “*Tû şehâ hayr-ı halâ'ik-i ba'lû hasbî / Şeref dûde-i âdem be-kemâl-i nisbî / Reyşe-i nahl-i hayâ, meyve-i şâh-ı edebî / Ey vücûdun eseri hilkat-ı eşyâ sebebi / Nebî-i evvel-i vakt ki bi'l-fi'l gerekmezdi nebî / Râh-ı nâyâfte hergiz bî-yakîn tû şenî / Bude-i hükm tû ve fermân-ı hüdâ her dû yeni / Mehter ve bihter-i âlem zişer tâ melekî*” (H. Şemseddîn, 1911, s. 154).

Fuzûlî, şiirinde Hz. Peygamber'in varlıkların yaratılma sebebi ve peygamberlik görevi herhangi bir kula verilmeden önce de peygamber olduğunu belirtmiştir. Burada aynı zamanda “*Sen olmasaydın, ben felekleri yaratmazdım*” (Aclûnî, 2000, II, s. 192) kudsi hadisine de bir gönderme vardır. Şiirin devamında Fuzûlî, Hz. Peygamber'in yaşadığı Mekke toplumunda insanlar nezdinde önemli bir konumda ve diğer peygamberlerin en seçkini olduğunu vurgulamış, onun ulaştığı manevi makama herhangi bir peygamberin ulaşamadığını, onun soyundan gelmesi yönüyle Hz. Âdem'in bununla övündüğünü ve onun en önemli halefinin Hz. Peygamber olduğunu belirtmiştir. Ana-babasını Hz. Peygamber'in yolunda fedaya hazır olduğunu belirten Fuzûlî, şiirini Hz. Peygamber'in kendisini kapısından kovmaması, bağışlaması talebi ile bitirmiştir (Tarlan, 1981).

H. Şemseddin Fuzûlî'nin şiirine yaptığı tahmise Hz. Peygamber'i insanların en hayırlısı olarak niteleyerek başlamış, onun insanlar için onur kaynağı ve en büyük edep örneği olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber olmadan yola koyulmanın, yolda olmanın bir anlamı yoktur. Çünkü rehber odur. O, Allah'ın emrine göre hareket etmektedir. Kıskançlık, iki yüzlülük, ihanet gibi kötü huylardan uzak durmak gerekir. Peygamberlerin yıldızlar gibi olduğu yerde Hz. Peygamber dolunay gibidir ve kötü huylardan kurtulmada insanlara rehberlik yapar ve bu üstün vasıfları onun kibirlenmesine sebep olmaz. Onu diller övgü ile anlatır, Kur'an-ı Kerim onu över ve herhangi bir sadef onun gibi eşsiz bir inciye yetiştiremez içinde. Kıyamet günü şefaate edecek olan odur ki, onun şefaati ile inananlar horlanmaktan kurtulurlar. Allah'ın azametini kuların anlaması mümkün değildir, mü'minin müşrikten üstün olduğu Hz. Peygamber'in bildirmesi iledir ve ister mümin olsun ister isyankâr hepsi onun şefaatine erişmek istemektedir (Şemseddin, 1911; Maden, 2016).

4. Derviş

Muhibban'daki şiirlerde ele alınan konulardan biri de derviştir. Rıza Tevfik'in üçüncü yılın birinci sayısında kapak sayfasında dervişle ilgili “*Gel derviş evrâdi çıkar koynundan*” mısraıyla başlayan nefesi yer almıştır. Ona göre derviş, sadece günlük virdini, duasını yapan kişi değildir. Çünkü sırrına erilmeden yapılan şekli ibadet, dua vs. insan için faydalı değildir. İnsan âlemin göz bebeği olan varlıktır. Kötülüğün simgesi olan şeytan insanlığın atası Âdem'e secde etmeyerek onun yüceliğini kabul etmek istememiştir. Çünkü Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır (Buhârî, İsti'zân, 1). Allah'ın kudretinin nişanesi olan insanda Allah'ın kelamı olan Kur'an'ın sırrı gözükmüş ve o insanın yaptığı ibadet irfanını artırmıştır. Allah “*Yere sığmam, göğe sığmam, mü'min kulumun kalbine sığarım*” (Aclûnî, 2000, II, s. 229) buyurduğu insanın gönlüne misafirdir, yoksa hacıların ziyaret ettiği Kâbe'nin dört duvarı arasında değildir. Pişmanlık yaşamamak için Allah'ın nazar kıldığı gönlü imar etmek, onu

kırmamak gerekir. Şiirin son kısmına Rıza Tefvik kendine şöyle seslenir: “*Hey (Rıza) yorulma gurbet illerde / Gayret-i cehl ile kalma yollarda / Beyhûde dolaştık kumlu çöllerde / Gönül semtine de biraz sapsana.*” (Tevfik, 1918, s. 1; Maden, s. 253). Dünyanın bir gurbet olduğunu kendine hatırlatan Rıza Tefvik, cehalet batağına saplanıp Hakk yoldan ayrılmamayı tembihler ve dünyada boş yere geçen zamana hayıflanır ve gönülün güzelleştirilmesine vurgu yapar.

Muhibban'da üçüncü yılın beşinci sayısında “*Hep sendedir*” başlıklı ve “*Derviş beri gel! Yabana gitme! / Her ne arıyorsan, inan sendedir, / Neşsine beyhude eziyet etme, / Ka'be ise maksûd Rahman sendedir...*” (Hep sendedir Nefes” 1919, s. 5-6) dizeleriyle başlayan bir nefeste ise derviş karakteri farklı yönleri ile aktarılmıştır: Kendi varlığının hakikatinden habersiz olan, “*Kendini tanıyan Rabbini tanır*” (Hücvîrî, 1982, s. 310) sözü gereğince kendini tanımayı başaramamış, kendine yabancı kalmış dervişin aradığı hakikat aslında kendisindedir. Gönül Hakk'ın nazargahı olduğu için maksadı Allah olanın Kâbe'si öncelikli olarak gönüldür. Dervişin Hakk'ı bulacağı yer geçici dünya hayatının içindekiler değildir. Hakk'ı isteyen eğer manasını anlarsa onu Kur'ân'da bulur. Şüphelerden kurtulup apaçık olan sırra erişmek için ârif olmak gerekir. Dervişin evren kitabında güneş ile zerre arasındaki farkı idrak edebilmesi için gönül gözü ile görmesi gerekir. Hayır ve şerri yapabilme potansiyeli olan derviş için şeytan önemli bir imtihan sebebidir. Dervişin Hakk'ın nazar kıldığı insan olabilmesi için benliğini terk etmesi gerekir. Manevi coşkunluğun sonucu olarak söylenen sözleri gündeme getirmek irfan için yeterli değildir, dervişin kendindeki irfana ulaşması gerekir. İnsanın Hakk ile arasındaki en büyük perde nefesidir. Nefis perdesi ortadan kalkınca derviş, karanlıktan aydınlığa çıkmış olur. Derviş kadere iman edendir. Atası Hz. Âdem'in serüvenini düşünerek Allah'a isyan etmez. Allah'tan başkasından da derdine çare aramaz ve kendi nefsinin yapabileceği kötülüklerin farkındadır. Derviş, aşk şarabını tadararak içindeki sevgiliye ulaşabilme idrakinde olan âşik adayıdır. Câhil ise, Allah'ın dışındakilere Hakk diye bakarak ömrünü boş yere tüketen kişidir. İşte derviş geçici dünya güzelliklerinden kendini kurtarmış, bekâ âleminde fayda sağlayacak şeylerle meşgul olmalıdır. Derviş, kendi içindeki sonsuzluk ummanının idrakinde olup, dış dünyadakilerin zerre misali olduğunu idrak eden kimsedir. Derviş, Allah'ın kâinatın merkezinde insanın yarattığının farkındadır ve bütün varlıkların efendisi olarak yaratıldığının idrakindedir. Rıza Tefvik nefesin sonunda kendine hitap ederek Hakk'ı inkâr etmenin imkânsız olduğunu, sevgilinin yüzünün perdeli olduğunu, sırların kendine açıldığını ve Allah'ın âlemde merkezi varlık olarak insanı yarattığı belirterek tamamlamaktadır: “*Hey Rızâ, takat yok Hakk'ı inkâra / Sen mahrem imişsin didâr-ı yâra / Şimdi agâh oldum sırr-ı esrâra / Âlemi yarâdân vicdân sendedir*” (Hep Sendedir Nefes, 1919, s. 5-6; Maden, 2016, s. 290).

5. İnsan

Muhibban'daki şiirlerde ele alınan konulardan biri de insandır. Birinci yılın on birinci sayısında, “*Cihanda ben de insanım diyenden / Uluvv-i himmet isterler azizim / Er oldum, ehl-i vicdanım diyenden / Evet! Ciddiyet isterler azizim*” (Hak, 1910, s. 92-93; Maden, 2016, s. 178-179) şeklinde başlayan şiirde insanın sahip olması özelliklere yer verilmiştir. İnsan, himmeti yüksek ve ciddiyetle vicdan ehli olmalı, korkak ve hain olmamalıdır. İnsan, kendisine emanet verilendir, emaneti korumalıdır, gözü açık olmalı, şuursuz davranışlardan kaçınmalı ve güzel işler yapmak için güçlü bir niyete sahip olmalıdır. Zamanını iyi değerlendirmeli, kimsenin arkasından konuşmamalı ve kardeşlik hukukuna riayet etmelidir.

Şiirin devamındaki, “*Yakışmaz merd-i meydâna cibânet / Er ol hakkı gözet, etme hıyanet / Verildi gerçi insana emanet / Fakat emniyet isterler azizim*” ifadelerine göre insan mahviyet sahibi olmalı, sözünde durmalı, vefakâr, tevekkül ve tefekkür ehli olmalıdır. Ümitvar olan insan, hırstan kendini arındırıp kanaat ehli olmalıdır.

İnsanlara yumuşaklıkla muamele etmeli, âdil olmalı, riyadan kaçınmalı, dünya ehli olmamalıdır. İnsan cömert olmalı, söyledikleri ile yaptıkları birbirine uyumlu olmalı, cimri olmamalıdır. Hayrı tercih etmeli, görünüşe aldanmamalı, öze önem vermelidir. İnsan güler yüzlü olmalı, güzel davranışları ile dostluğunu göstermelidir. Cihad ehli ve tabiatındaki güzelliği devam ettirerek Allah'ın sevdiği kulları arasına girmelidir. Dünyanın bir safa yeri olmadığını bilmeli ve manevi zevke ulaşmak için hakiki kul olmayı başarmalıdır. Allah'ın türlü güzelliklerle yarattığı insan, diğer insanlara, varlıklara eziyet etmemeli, verdiği hükümler hikmete uygun olmalıdır. Nihayetinde Allah'ın isimlerinin tecellisini okuyabilirse insan, kalp aynası açılır, temizlenir, himmete nail olur. Özetle insanın manevi olgunluğa erişmek için ahlaki erdemler ve içsel arınma ile Allah'a yakınlaşması, dünyaya bağlılıktan sıyrılıp, hakikati ve hikmeti gören bir kalp aynasına sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır (Hak, 1910, s. 92-93; Maden, 2016, s. 178-179).

6. Şeriat-Tarikat- Marifet-Hakikat

Tasavvufta şeriat, tarikat, marifet ve hakikat dört kapı olarak nitelendirilmiştir. Tasavvuf edebiyatında “dört kapı ve kırk makam” kavramı önemli bir yer tutar. Bu dört kapı ve kırk makam daha çok İslam'ın irfanî boyutunu ifade eder (Gazâlî, 2012). Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271 [?]) *Makâlât* adlı eserini “dört kapı ve kırk makam”ı açıklamak için yazmıştır. Dört kapı, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kavramları, tasavvufî bir çerçevede birbirini tamamlayan ve insanın manevi gelişimini ifade eden aşamalar olarak ele alınmıştır. Şeriat, İslam'ın temel hukuki ve ahlaki kurallarını ifade ederken, tarikat, bu kuralların uygulanmasına yönelik içsel bir yolculuğu simgelemektedir. Marifet, Allah'ı tanıma ve insanın içsel bilgeliğe ulaşma sürecidir ve hakikat ise bu bilgelik ve aşkın nihai gerçeğe ulaşmayı, Allah'ın sıfatlarını derinlemesine idrak etmeyi ifade etmektedir. Kırk makamı ise tasavvufî bir olgunlaşma süreci olarak anlatmıştır. Başlangıçta İslam, ihsan, iman gibi temel kavramlarla başlayan bu yolculuk, sabır, şükür, aşk, fakr gibi manevi değerlerle ilerler. Ardından, fena, beka, huzur gibi içsel değişimler yaşanır, nihayetinde marifet, tevhid ve hakikat gibi en yüksek manevi anlayışlara ulaşılır. Bu makamlar, bireyin Allah'a yakınlaşmasını, benliğinden sıyrılmasını ve ilahi gerçekleri keşfetmesini sağlar. Dört kapıdan girilerek kat edilecek kırk adet merdiven basamağı kırk makam olarak tarif etmiştir. Bu basamakların on'u şeriatla, on'u tarikatla, on'u marifette ve on'u da hakikattedir (Sağır, 2012, s. 20-23).

Şeriat, tarikat, marifet, hakikat konularına *Muhibban*'da çeşitli şiirlerde, nefeslerde temas edilmiştir. Üçüncü yılın üçüncü sayısında Fehmi'ye ait Rıza Tefvîk Efendi'ye hitaben yazılan bir nefeste “*Şeirattan öte tarikat varmış / Gidenden anladım o da pek darmış / Cümlesi mâsivâ esası yazmış / Hakk erenlerinden görüp sorsak â / Şeriat köprüdür tarikat bir yol / Bunlardan atla da Hakk'a vâsıl ol*” (Fehmi, 1918, s. 6; Maden, 2016, s. 274) dizeleri ile dinin zâhirî tarafını belirten şeriatın başlangıç noktası olduğu, tarikat ile belli bir mesafe gidildiği ancak amacın Hakk'a ulaşmak olduğu belirtilmiştir. Hakikate giden yolun şeriatla başladığı, tarikatla devam ettiği belirtildikten sonra nefsi anlamaya, onu tanımaya dikkat çekilmiş ve hakikate giden yolda Allah dostlarının rehberliği hatırlatılmıştır. Nefesin devamında insanın önüne nûrânî ve zulmânî perdelerin çekildiği ve insanın bu perdelerden kurtularak hakikate ulaşabileceği telkin edilmiştir.

7. Kalp

Kalp/ gönül tasavvufun en temel konularından biridir. Sûfilere göre bilgi kaynağı olarak değerlendirilen kalp, tasavvufta tasfiye-i kalp, kalb-i selîm gibi kavramlarla insanın temizlemesi, arındırması gereken bir merkez olarak kabul edilir (Uludağ, 2025).

Tasfiye-i kalp kavramı, tasavvufta insanın içsel arınma yoluyla Allah'a yakınlaşmasını ve hakikate erişimini ifade eder. Kur'an'da bu kavram “temizlemek” ve “arındırmak” anlamındaki tathîr ve tezkiye terimleriyle

ifade edilmiştir. Peygamberlerin ve sâlih kulların Allah tarafından seçilmiş ve temizlenmiş oldukları belirtilirken, insanların da kendi iradeleriyle nefislerini kötülüklerden arındırmaları gerektiği vurgulanır (Uludağ, 2025). Gazzâlî, bu arınma sürecini bir ayna örneğiyle açıklamış, kalplerin saf ve temiz bir hale getirilerek hakikati yansıtır hale gelmesinin önemine işaret etmiştir. Tasavvufta nazari akıl (düşünce yoluyla bilgiye ulaşma) ile tasfiye (manevî arınma yoluyla bilgiye ulaşma) yollarının ikisi de değerli kabul edilmekle birlikte, tasfiye yolunun daha berrak bir bilgiye erişim sağladığı düşünülmektedir (Gazâlî, 2012).

“Kalb-i selim” ise dünya hayatının geçici ve aldatici arzularından uzak, Allah’a tam bir teslimiyetle yönelmiş, saf ve arınmış bir kalbi ifade eder. Bu kalp, Allah’ın her şeyden yakın olduğunu idrak eder ve yalnızca O’na yönelir. Kalb-i selim, insanın içindeki her türlü dünyevi hırs ve emelden arınmış, ilahi rızayı kazanma amacı güden bir kalp olarak tanımlanır. Peygamber Efendimiz’in “Allah’ım! Senden dinde sebat isterim. Doğru söyleyen bir dil ve kalb-i selim dilerim” duası, bu kalbin en önemli özelliğini, Allah’a olan yakınlık ve içsel huzur arayışını vurgular (Doymaz, 2023).

Tasavvufta kalp Allah’ın kulda nazar ettiği mekândır. Bir kudsi hadiste “*Ben yere sığmam, göğe sığmam. Mü’min kulunun kalbine sığarım*” (Aclûnî, 2000, II, s. 229) buyrulmuştur. Hakk’ın tecelli yeri olan kalbin temiz olması hususu pek çok sufi tarafından dile getirilmiştir. Şemseddîn-i Sivâsî bir gazelinde “*Sür çıkar ağıyâr-ı dilden tâ tecelli ede Hak / Padişah konmaz saraya hâne mâmûr olmadan*” (Çakıcı, 2020, s. 10) dizeleri ile Allah’ın nazar edeceği bir kalbin temiz olmasının gerekliliği dile getirmiştir.

Tasavvufî anlayışta “kalp” kelimesi, insan idrakinin, Allah ile irtibat halindeki şuur, vicdan ve hislerin merkezi olarak tanımlanır. Sûfilere göre kalp, Allah’ın evidir ve yalnızca O’na adanmalıdır. Kalbin, insanın hakikatine en yakın olan ve Allah’ın tecellilerinin en mükemmel şekilde ortaya çıktığı yer olduğuna inanılır. Kalp, ilahi bilgilerin ve keşiflerin kaynağı olan manevi inceliklere mazhar olduğu için, ilahi hitabın adresi ve Allah’ın isim ve sıfatlarının en mükemmel şekilde tezahür ettiği bir merkezdir. Aynı zamanda, ilim, bilgi ve marîfetin kaynağı olan parlak ve soyut bir cevherdir. Bu nedenle, kalp, ilim, keşif ve marîfetin merkezi kabul edilir (Gazâlî, 2012, s. 17-20). Hz. Ömer’in “*Kalbin Rabbimi gördü*” (Gazâlî, 2012, s. 17-20) ifadesi, tasavvuf ehli için kalbin, Allah’a perde olmaksızın erişimin kaynağı olduğunu gösterir. Tasavvufta “rü’yet” (Uludağ, 2024), Allah’ın dünya ve ahirette görülüp görülemeyeceğine dair tartışmalarla ilgilidir. Sûfiler açısından Allah’ı görmek, biyolojik gözle değil, “kalp gözü” ile mümkün olur. Kalp gözüyle görmek, Allah’ın isim ve sıfatlarının tecellilerini algılamaktır. Sûfilerin “Allah’ı görüyoruz” ifadesi, O’nun zatını değil, kudretinin eserlerini görme anlamında değerlendirilir (Gürbüz, 2022). Bu da tasavvufta kalbin öneminin göstergesidir.

Tasavvufa göre insan fiilleri, beden fiilleri ve kalbin fiilleri olarak ikiye ayrılır. Bedenin fiilleri zâhiri ameller, kalbin fiilleri ise batınî amellerdir. Bedenin fiilleri olan şer’î hükümler (farz, haram, mekruh, mubah gibi) tasavvufta kalpteki fiillere de uygulanmış (tövbe, sevgi, niyet, tevekkül, şükür gibi) ve bunlara batınî hükümler adı verilmiştir (Doymaz, 2023). Kalbin fiillerinin beden fiillerinden daha üstün olduğu konusunda âlimler hemfikirler. ... *Kur’ân-ı Kerîm’de selim kalbin ve Allah’a gönül vermenin vurgulanması, Hadislerde ise “Vücutta bir et parçası vardır; o iyi olursa bütün beden iyi, kötü olursa bütün beden kötü olur, bu et parçası kalbidir”, “Allah sizin şeklinize ve malınıza değil kalbinize bakar”* denilmesi, söz konusu görüş birliğinin dayandığı delillerdir (Gazâlî, 2012, s. 15-30).

“*Gel derviş evrâdı çıkar koynundan / Hidâyet vermemiş o kitab sana / Kalbini hatm etmiş ulu Yarâdân / İçinden gelmemiş bir hitâb sana*” (Tevfik, 1918, s. 1). Rıza Tevfik’e ait bu dizelerde hakikatinden habersiz bir şekilde yapılan virdlerin sahibi olan dervişin kalbinin Allah tarafından mühürlendiği ve Allah’la kurulması gereken

kulluk ilişkisinin taklitten uzak hakikat üzere kurulmasının gereği belirtilmiştir. “Allah Âdem’i kendi suretinde yarattı” (Buhârî, 1989, s. 45) hadisinden esinlenerek, Allah’ın kudretinin evrende yansıdığı ve rahmetinin bir göstergesi olarak Kur’ân-ı Kerim’i gönderdiği ifade edilmiştir. Ayrıca, en önemli ibadetlerden biri olan hacım, Allah’ın evi kabul edilen Kâbe’yi ziyaret ederek O’na yakınlaşma anlamı taşıdığı gibi, Allah’ın insanın kalbine de baktığını ifade ederek gönül kazanmanın önemine dikkat çekmiştir. Allah’ı tanıyarak (Mârifetullah) yapılan ibadetler, hakiki anlamda yapılan ibadetlerdir (Tevfik, 1918, s. 1).

8. İbadetler

İbadet dinin üç ana bölümünden (iman, ibadet ve ahlak) biridir. *Muhibban*’da yer alan şiirlerde, nefeslerde ibadet konusuna da temas edilmiştir. Üçüncü yılın birinci sayısında Rıza Tevfik’in “*Gel derviş evrâdi çıkar koynundan*” dizesiyle başlayan nefeste “*Âdem sûretinde Rahman göründü / Kudreti nutkunda ayân göründü / Cemâlinde sîrr-ı Kur’an göründü / İbadet irfandır, Hakka tapsana*” ifadeleri yer almaktadır (Tevfik, 1918, s. 1; Maden, 2016, s. 253). Rıza Tevfik Bey’in bu dizeleri, insanın maddi varlığının ötesinde manevi bir boyuta işaret etmiştir. Şair, insanın yaradılışındaki derin anlamı, “*Âdem sûretinde Rahman göründü*” ifadesiyle, insanın Allah’ın yansıması olduğunu vurgulamıştır. Kudretin, insanın sözcüklerinde ve iradesinde görünmesi, insanın kendisini Hakk’a adanması gerektiğini ifade etmiştir. Kur’ân’ın sırrı, insanın içsel bilgisini ve hikmetini bulmasıdır. Sonuçta, gerçek ibadet, sadece ritüel değil, aynı zamanda derin bir içsel bilgi ve Hakk’a olan bağlılıkla gerçekleştirilebileceği ve ibadetin irfânî gelişim için önemi vurgulanırken (Tevfik, 1918; Maden, 2016) Rif’at Samih Bey’in *Muhibban*’da üçüncü yılın birinci sayısında yayımladığı “*Gehî nisyân edersem nola savm ü salâtı / Unuttum ehl-i beytin gamından kâ’inâtı / Olur elbet müsâdif negâh-ı iltifatı / Ali’nin rûz-ı mahşerde hazîn bir âşinâyâ*” (Samih Bey, 1918, s. 2) mısralarında namaz ve oruç ibadetleri eğer unutulursa bunun sebebinin ehl-i beytin acısını, hüznünü düşünmek olduğu, bu hüznü yaşayanların mahşer yerinde Hz. Ali ile tanış olacakları ve böylece büyük bir lütfâ ulaşacakları belirtilmiştir. Ehl-i beytin çektiği sıkıntıların, acıların büyüklüğünü ifade etmek, bu acıların namaz, oruç gibi en önemli ibadetleri unutturacak derecede olduğunu belirtmek adına abartılı bir dille ehl-i beytin çektiği acılara temas edilmiştir.

9. Evliya-Mürşid

Muhibban’da üçüncü yılın dördüncü sayısında; “*Hay erenler çün bu sırrı dinledim / Huzur-ı mürşide erdim bu gece / Mürşidim Muhammed bildim yolumu / Rehberim Ali’dir bildim Şâhımı / Tiğ bend ile bağladılar belimi / Evliyâ erkânın gördüm bu gece / Erenler râhına eyledim iman / Kalmadı gönlümde şekk ile güman*” (Nefes, 1919, s. 5; Maden, 2016, s. 281) dizeleriyle başlayan nefeste, mürşid-i kâmil, ârif, insân-ı kâmil, velî ve şeyh gibi manevi eğitimini tamamlamış kişilerin, mürşidin sır sahibi olduğu ve bu sırrın ondan öğrenildiği vurgulanmıştır. En büyük mürşidin Hz. Muhammed (s.a.s) olduğu, ardından Hz. Ali’nin rehberliğinin geldiği, tığbend adı verilen kuşakla tarikata giriş yapıldığı ve evliyâ erkânına göre manevi bir yola girildiği ifade edilmiştir. Erenler yolunun manevi erdiriciliği, dervişin gönlünde hiçbir şüphe ve tereddüt bırakmadan imanın merkezine ulaşmasını sağlar. Yezid ve Mervan gibi kişiler, bu manevi güzelliklerden habersizdirler. Ayrıca, gece ibadetinin manevi gelişimdeki önemi vurgulanmış ve tüm varlığını Hakk’a adayan kişinin, O’nun cemâlini göreceği ifade edilmiştir (Nefes, 1919, s. 5; Maden, 2016, s. 281).

10. Muhabbet-Aşk

Muhabbet, İslam düşüncesinde sevginin en derin ve manevi boyutunu ifade eden bir kavramdır. Aşk kavramı ise ilk dönemlerde Allah sevgisini ifade etmek için pek kullanılmamış, daha çok “hub” ve “muhabbet” terimleri tercih edilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde Allah sevgisi, peygamber sevgisi ve müminler

arasındaki sevgi övülmüş; dünyevi tutkulara aşırı bağlanma ise eleştirilmiştir. Tasavvufta muhabbet, kulun Allah'a duyduğu saf sevgi ve yakınlık olarak değerlendirilmiş, bu sevgi bazen aşk derecesine ulaşarak ibadetin önüne geçmiş ve bir vecd hali doğurmuştur. Sûfîler muhabbeti, ilahi hakikate ermenin ve fena mertebesine ulaşmanın bir yolu olarak görmüş, sevginin insanı Allah'a yaklaştıran en üstün duygu olduğunu vurgulamışlardır (Uludağ, 2025).

Muhibban'daki nefeslerde yer alan konulardan biri de aşktır. Üçüncü yılın üçüncü sayısında yazarı belli olmayan Bir nefeste Allah ile muhabbetin doyumsuz olduğu, muhabbetten kaçanın âşık kabul edilmeyeceği belirtilmiş ve söz Yezid'e getirilmiştir. "*Yezid oklamakla çerâğ dinlenmez Hû*" dizesi ile sürekli kötülükle meşgul olmanın insana fayda vermediği ve insan için asıl olanın aşk, muhabbet olduğu vurgulanmıştır (Nefes, 1918, s. 4).

Hafız Süleyman Cemâlî, bir şiirinde aşk pazarından ve gamlara karşı aşkın çare olduğundan bahsetmiş, varlıklardan medet umduğunu lakin evrenin Allah tarafından kuşatıldığını fark ederek ağladığını belirtmiştir. Cümle varlıkların Hakk'ın iradesi ile ayakta durduğunu, Hakk'ın ilmine vakıf oldukça da sırları gördüğünü ve ağladığını ifade etmiş, aşkı bahşeden Mevla'ya da şükürlerini; "*Düşdüm aşk pazarına bakdım ağladım pazara / Mazhar oldum kârına ol kara yakdım ağladım / Gam metâ'nı kimde varsa talibem ben aşk ile / Lütfi der elbet deyu her vare bakdım ağladım*" dizeleriyle başlayan şiirinde sunmuştur (Cemali, 1910, s. 47; Maden, 2016, s. 141).

11. Nefs

Nefs, sözlükte "ruh, can, hayat, zat, insan, hevâ ve heves" gibi anlamlara gelir ve Kur'an'da hem "ruh" (el-En'âm 6/93) hem de "öz varlık" (Âl-i İmrân 3/28, 30) olarak kullanılmıştır. Nefsin, kötülüğü emreden (Yûsuf 12/53), kendini kınayan (el-Kıyâme 75/2) ve huzura eren (el-Fecr 89/27) gibi farklı dereceleri olduğu belirtilmiştir. Ruh ile nefsin aynı olup olmadığı da tartışılmıştır (Uludağ, 2025).

Muhibban'da yer alan nefeslerde nefsinin bilmenin, tanımanın önemi ve nefsi tanımada Allah dostlarının rehberliği hatırlatılmıştır. Üçüncü yılın üçüncü sayısında Fehmi'ye ait bir nefeste "*Hakikat bunlardan sonra bulunur / Nefsini anlamak en kısa yoldur / Senden sana belki yakındır onur / Hakk erenlerinden görüb sorsan â.*" (Fehmi, 1918, s. 6; Maden, 2016, s. 274) dizeleriye nefsi anlamının en kısa yol olduğu bildirilmiş, bunu elde edebilmek içinde Hakk erenlerine işaret edilmiş, onlara tabi olmanın hakikati bulma ve anlama yolunda olmazsa olmaz olduğu vurgulanmıştır. Üçüncü yılın beşinci sayısında "*Hep Sendedir*" başlıklı bir başka nefeste "*Derviş beri gel! Yabana gitme!.. / Her ne arıyorsan, inan sendedir, / Nefsine beyhude eziyet etme, / Ka'be ise maksûd Rahman sendedir*" (Nefes, 1921, s. 4; Maden, 2016, s. 288) denilerek, dergâha çağrılan dervişe, dışarıda aradığı her şeyin aslında kendi içindekiler olduğu, nefesine zarar vermek yerine içsel arayışını sürdürmesi gerektiği ve manevi huzurun Ka'be'de değil, kendi içinde bulunacağı öğütlenmektedir. Nefes'in devamında da "*Nefsimi evvela çıkar aradan, / Bir renge boyanma, akdan, karadan / Gönlünde berk urur nuru yaradan / Zulmette dolaşma, yezdân sendedir*" ("Nefes", 1921, s. 4; Maden, 2016, s. 288) denilerek, kişinin içsel arınma süreciyle nefsinin aşarak, dışsal etkilerden bağımsız bir şekilde, kalbinde Yaratan'ın nurunun ortaya çıkacağı ve gerçek ilahi gücün kendisinde olduğu ifade edilmektedir.

12. Hicab (Perde)

Hicab, tasavvufta, insan ile Hakk arasındaki engelleri ve perdeleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Sûfîler, bu perdeyi Allah'ın tecellilerine engel olan her şey olarak görür ve sâlikin Hakk ile birliğe ermesinde bu engelleri aşması gerektiğine inanırlar. Hicab, genel olarak nefis, benlik, dünya, ibadet, sevap, hatta bazen Allah'ın kendisi gibi çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Hicabın, sâlikin dünyevi arzular, nefsi istekler, aşırı ibadet gibi faktörlerden oluştuğu düşünülür. Bununla birlikte, bazı sûfîlere göre, daha üst düzeydeki hicaplar,

Allah'ın nuru ve hakikatının açığa çıkmasına engel olan ilâhî sırlardır (Uludağ, 2025). Aynı zamanda Hicab, tasavvufun önemli konularından biridir. Hicab ve setr kavramlarıyla ifade edilen “perde” (hicab) Arapça'da pek çok anlam taşır. Kapı ve pencere gibi açıklıklara karşı örtülen ve güneş, rüzgâr gibi dış etkenlerin içeri girmesine engel olan görünüm, yüz örtüsü, betonarme duvar, müzik aletlerinde ses aralığı, bir sesin derecesi, makam, ahenk, gibi anlamları vardır (Çelebi, 2024). Ayrıca bir nesnenin görülmesine engel olan şey, göze inen ve görmeyi engelleyen örtü ya da doğruyu görmeye mâni olan, iki yeri birbirinden ayıran şey manasına da gelir. Tasavvufta perde kavramı, hakikate ulaşma yolundaki engeller ve manevi perdelenmeyi temsil eder. Hakk ile kul arasındaki bu perdeler, insanın nefesine, dünya ve maddî varlıklara olan bağlılığıyla oluşur. Nefis ve dünya sevgisi, kalpte manevi hakikatlerin açığa çıkmasını engelleyen birer perde olarak kabul edilir. Sûfiler, bu perdeleri aşmak için nefis terbiyesi ve zühd yollarına girer, kalplerini saflaştırmaya çalışırlar. Perdenin kalkması, insanın hakikatle doğrudan temasa geçmesi, yani Hakk ile buluşması anlamına gelir. Bu durumda, perde kalktığında kul, hakikatin tüm berraklığı ile müşahade etmeye başlar (Dilmen, 2021, s. 53-54).

Tasavvufta insan ile Hakk arasındaki engeller perde olarak nitelenir. Bu perdelerin çokluğu Hakk ile uzaklığı ifade eder. Hakikate ulaşmak isteyen bu perdelerden kurtulması gerekir. Perdeler günaha, kötülüğe dair zulmânî olabileceği gibi, yapılan ibadetler ve güzellikler neticesinde gerçekleştirilen bazı davranışlarla nûrânî şekilde de olabilir. *Muhibban'da* üçüncü yılın üçüncü sayısında geçen bir nefeste zikirlerin ve cezbelere nûrânî perde oldukları hatırlatılmış, bu perdeler ortadan kalkmadıkça Hakk'a ulaşamayacağı, öğünmek, yapmış olmak gibi niyetlerle sevap peşinde koşmanın zararlı olacağı ve bu zorlu manevi yolculukta bir rehberin varlığının önemi şu dizelerde ifade edilmiştir; “*Önünde engel çok aklını topla / Uzakda arama kendini yokla / Nurâni hicâbdan gözünü sakla / Hakk erenlerinden görüb sorsak â*” (Fehmi, 1918, s. 6).

Aynı şiirde, zamanda tasavvufi bir yolculukta akıl ve nefsin engellerini aşmak için insanın içsel bir uyanış yaşaması gerektiği anlatılmaktadır. Nurâni hicâb (manevi perde) ile engellenen gözlerin, gerçek bilgiyi ve hikmeti yalnızca Hakk erenlerinden (manevî rehberlerden) alabileceğini belirtilmiştir. Nefesin devamında “*Zikirler cezbelere nurâni hicâb / Sidreden öteye geçemez kitâb / Yük alma sırtına olsa da sevâb / Hakk erenlerinden görüb sorsak â*” (Fehmi, 1918, s. 6) denilerek, zikir ve cezbelere manevi bir engel olan nurâni hicâbı (perdeyi) aşarak yüksek manevi derecelere ulaşmak için, insanın yalnızca Hakk erenlerinden (manevi rehberlerden) doğru bilgi alması gerektiği vurgulanmaktadır; kitap ve sevap gibi dışsal öğelerin, bu yüksek derecelere geçişte yetersiz kalacağı belirtilir.

13. Varlık-Yokluk

Tasavvufta varlık iddiasında bulunmak kötü görülmüştür. Manevi yolculukta olana yakışan yokluğa talip olmasıdır. Her şeyin Allah tarafından yaratıldığını unutup, malına, mülküne, makamına, bilgisine, çevresine, güzelliğine güvenip gurura, kibre kapılan kişilere varlık, benlik sahibi denir (Uludağ, 2025). Zira insan kendi varlığından sıyrıldıkça Hakk'a yaklaşmaktadır. İnsanın varlık iddiasında bulunmasındaki temel dürtü nefsidir. Nefis ise insan ile Rabbi arasındaki en büyük perdedir (Komisyon, 2006). *Muhibban'da* üçüncü yılın üçüncü sayısında yer alan nefeste “*Dosta perde çeken senin varlığın / En büyük günâhın bence sağlığın / Var olmak istersen yokluğa sığın / Hakk erenlerinden görüb sorsak â*” dizelerinde en büyük dost olan Hakk ile insan arasında perde bulunmasının sebebinin insanın benlik iddiasında bulunması olduğu belirtilmiş ve bu iddianın da en büyük günahlardan olduğu ifade edilmiştir. Şiire göre bu en büyük günahın kurtuluşun anahtarı ise yokluğa sığınmaktır. Yokluğun öğrenilmesi de ancak insana rehberlik yapacak bir Allah dostunun rehberliği ile gerçekleşir (Fehmi, 1918, s. 6; Maden, 2016, s. 274).

"Pir Sultan"ım Hakk'a niyaz ederim / Erenler râhına doğru giderim / Külli varım Hakk'a tefvîz ederim / Hakk'ın cemâlin gördüm bu gece". Üçüncü yılın dördüncü sayısında geçen yazarı belli olmayan bu nefeste ise Hakk'ın cemâlini görme şerefine ulaşmanın yolu, bütün varlığın Hakk'a teslim edilmesi olarak belirtilmiştir (Nefes, 1919, s. 5; Maden, 2016, s. 281).

Muhibban'da, ikinci yılın yedi ve sekiz sayısında geçen, *Mahvi'l-Mevlevî'ye*⁸ ait bir gazelde varlık hırkasını parçalayıp atanın Allah'ın katında sultan olacağı, bu dereceye ulaşmanın birliğe ereceği, Allah'ın dergâhında canını kurban edeceği; "Bi tehâşi deşt-i aşk-i Allah'da cevlân eylerim / Bir nazarla halime Mecnûnu hayrân eylerim / Çâk edüb cism-i ademden hırka-i hestîyi ben / Kendimi mülk-i bekâ tahtında Sultan eylerim" (Mevlevî, 1911, s. 155; Maden, 2016, s. 241) dizelerinde belirtilmiştir. Varlık iddiasından çıkmak, yokluk sahibi olmak dünyaya gelmekle beden kaydına giren insanın manevi yükselişi için önemli görülmüştür (Mevlevî, 1911, s. 155; Maden, 2016, s. 241).

14. Cihaz-ı tarîkat: Tığbend, Teslim taşı ve Hırka

Cihâz-ı tarîkat, tarîkatlarda kullanılan araç ve gereçleri ifade eden Arapça bir terimdir. Bu cihazlar, sâlikin manevi eğitiminde kullanılan sembolik eşyalardır. Tarîkatlarda genellikle kullanılan cihazlar arasında başa giyilen tâc, imâme, destâr, hırka, keşkûl, asâ, teber, seccâde, post, na'leyn, sancak, davul, ney gibi çeşitli öğeler bulunur. Bu eşyalar, sıradan objeler olmanın ötesinde manevi anlamlar taşır ve şeyh tarafından özel bir merasimle kutsanarak sâlikin manevi gelişiminde önemli bir rol oynar (Cebecioğlu, 2014, s. 103).

Muhibban'daki şiirlerde dikkat çeken bir konu da tarîkat cihazlarıdır. Tarîkat cihazlarının en çok önem verildiği tarîkatlardan biri de Bektâşilik'tir. Tarîkat cihazları, tarîkat erkânında sembolik anlam içermektedir. Bektâşilikte önemli görülen tığbend ve teslim taşına şiirlerde yer verilmiştir (Nefes, 1919, s. 5, Maden, 2016, s. 281). Dergide üçüncü yılın dördüncü sayısında yazarı belli olmayan bir nefeste "Rehberim Ali'dir bildim Şâhımı / Tığ bend ile bağladılar belimi / Evliyâ erkânın gördüm bu gece" (Nefes, 1919, s. 5) denilerek, bir dervişin, manevî bir yolculuk sonunda, Hz. Ali'yi rehber kabul etmesi ve evliya makamının sırlarına erişmesi anlatılmaktadır.

Tığbend bele sarılan kuşağın adıdır (Dilmen, 2020, s. 163). Tığbend, tasavvufta önemli bir sembol olarak kabul edilir. Sembolik olarak tığbend; teslimiyet, bağlılık, disiplin ve manevi otoriteye olan itaat gibi değerleri temsil eder. Bir dervişin bu tığbendi kuşanması, "nefsini bağlama" anlamına gelir ve dünya ile olan bağlardan kurtulma sürecini simgeler. Bu süreç, dervişin manevi yolculuğunun bir aşaması olarak, dünyevi arzularından ve maddi âlemden sıyrılmayı, daha yüksek bir bilince ulaşmayı hedefler. Tığbendin bağlanması, aynı zamanda müridin mürşidine tam bir teslimiyetle bağlılığı kabul ettiğini sembolize eder. Bazı tasavvufî öğretilerde tığbend, nefsi terbiye etme ve benlikten arınma yolunda çekilen çileleri, sabrı ve azmi de temsil eder (Erol, 2021, s. 662). Teslim taşı ise, "Bektâşilerin göğüslerinde taşıdıkları el ayası büyüklüğünde, on iki köşeli teslim ve tevekkül alâmeti olarak kullanılan taşır" (Dilmen, 2020, s. 173). Üçüncü yılın üçüncü sayısında Derviş Rıfat Celâl'in Hazret-i Hünkâr-ı Velî'ye adlı şiirinde "Senin teslim ve tığ bendine mazhar olan cânlar / Kapılmaz seyl-i cerkâbe cihânda kopsa tufânlar" (Celâl, 1918, s. 6; Maden, 2016, s. 274) denilerek, ruhen Hünkâr-ı Velî'ye bağlı olanların, dünya fırtınaları ve afetleri ne kadar şiddetli olursa olsun hiçbir tehlikeye kapılmayacakları ifade edilmektedir.

İkinci yılın yedi-sekiz sayısında *Mahvi'l-Mevlevî'ye* ait bir gazelde "Çâk edüb cism-i ademden hırka-i hestîyi ben / Kendimi mülk-i bekâ tahtında Sultan eylerim" (Mahvi'l-Mevlevî, 1911, s. 155; Maden, 2016, s. 241) denilerek, geçici varlık (hestî) hırkasını çıkararak nefsinin arındırıldığını ve böylece sonsuzluk (bekâ) makamında kendini sultan olarak bulduğunu ifade etmektedir.

⁸ *Muhibban'da*, 2. yılın 7-8 sayısında Gazel'ine yer verilmiş fakat kim olduğu hakkında bilgi yer almamaktadır.

15. Abdal

Tasavvufta Allah katında kıymetli bir yerde olmayı ifade eden Abdal kavramı, veliler arasında, insanların işlerinde tasarruf için mânevi müsaade verilmiş kişiler, gayb erenleri anlamına gelmektedir (Uludağ, 2024). Abdal kavramı, tasavvuf klasiklerinin çoğunda kendisine yer bulamamış veya çok az yer bulmuş bir kavramdır. Zamanla Allah'ın dünyanın düzenini sağlamakla görevlendirdiği kimseler olarak kabul gören ricâlî'l-gayb kavramı ile bütünleştirilerek Abdal kavramı tasavvufi zümrelerde kullanılır hale gelmiştir. Anadolu'da Abdal lakabının Bektâşîler için önemli görülen zâtlar tarafından kullanılması (Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Kumral Abdal vs.) bu kavramın Bektâşî çevrelerce daha çok benimsenmesine ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Râfiziler gibi ehl-i sünnet dışı zümreler için kullanılan bu kavram Bektâşîlik tarikatının bu zümrelerle ilişkisi neticesinde Bektâşî kavramı ile aynı anlamda kullanılır hale gelmiştir (Uludağ, 2024).

Muhibban'da üçüncü yılın dördüncü sayısında yazarı belli olmayan bir nefeste abdalın özelliklerinden bahsedilmiş ve ilmin sırrına eren kişi olarak nitelenen abdalın yanında Hz. Muhammed'in nûru olduğu; "*Mi'raç geceleri erkân görülür / Ol demde melekler secdeye varur / Anda hep dilekler kabul olunur / Dediler dediler sersem dediler / Alim doldola binmiş süvârdır / On sekiz bin âlem mevcûd görünür / Sersem Abdal" derki bu yolum sırdır / İlim sırdır Muhammed dahî nurdur / Aşkla mubabbet şem'an uyandır / Dediler dediler sersem dediler*" dizeleriyle belirtilmiştir (Nefes, 1919, s. 5; Maden, 2016, s. 281).

16. İrfan

Muhibban'daki şiiir ve nefeslerde yer alan önemli bir konu da irfandır. İrfan, bilmek, anlamak, sezgi, tecrübe ve manevi yolla elde edilen bilgidir. İrfana, ilm-i ledün, ilm-i Rabbânî de denir. Allah tarafından verilen bilgi olması yönü ile vehbidir ve bir mürşidin rehberliğinde böyle bir bilgi insana gelir (Uludağ, 2025). Bir nefeste, küfür ile dinin, şüphe ile yakînin ayrı olmadıkları, bunları yaratanın Allah olduğu, işte birbirine zıt olan bu hususların yaratıcısını görmenin ise irfan olduğu; "*Ayrı ma'nâ verme küfr ile dine / Varub gelme şaşkın, şekk ve yakîne / Arifsen agâh ol sırr-ı mübîne / Vesvesen küfürdür, imân sendedir*" (Hep Sendedir Nefes, 1919, s. 5-6; Maden, 2016, s. 290) dizelerinde belirtilmiştir. Nefesin devamında insanın benliğinden kurtulması, yanlış anlamaya müsait sözleri terketmesi, hayatın ayrıntılı konuları içinde boğulmaktan kurtularak olaylara üst perdeden bakmasının irfan olduğu; "*Cilve etsin dersen kemâliyle Hak / Çıkıp benliğinden, bir kendine bak / Ene-Hak sözünü dilinden bırak / Lafâ kulak verme! İrfân sendedir*" dizelerinde belirtilmiştir (Hep Sendedir Nefes, 1919, s. 5-6; Maden, 2016, s. 290).

Muhibban'da üçüncü yılın birinci sayısında Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye (ö. 1065/1655) ait olan *Sûret-i Manzûme* yayımlanmıştır. Bu manzumede tasavvuf; "*Tasavvuf arif olmaktır, hakîmen âdetullâha / Tasavvuf cümle ehl-i derde dermân olmağa derler* (Tevfik, 1918, s. 4; Maden, 2016, s. 256) dizelerinde ârif olmaktır şeklinde tarif etmiştir. Seyr u sülûkünü tamamlayan sâliklere mürşid-i kâmil, şeyh, velî gibi isimlerin yanında ârif ismi de verilmektedir.

17. Tasavvuf

Tasavvufun tarifi ile ilgili literatürde, klasik kaynaklarda pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Ancak 17. yüzyılda yaşayan Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin (ö. 1065/1655) manzum tasavvuf tarifi zamanla çok yaygınlaşmış ve tasavvufun konu edildiği eserlerde, dergilerde kendisine yer bulmuştur. *Muhibban*'da da üçüncü yılın birinci sayısında bu tarife yer verilmiştir. Bu tarifte tasavvuf çok farklı yönü ile ele alınmıştır. Bu tarifte temas edilen ana konuları şöyle sıralayabiliriz: Tasavvuf başlangıçta canı terketmek, sonda ise Hakk'ın katında sultan olmak; kişinin, tarikat kapısında kendi varlığından geçerek hakîkatte manevi sırlara erişerek sultan olması; toprak

ve sudan meydana gelen bedeninin arzu ve isteklerinden kurtulmak, aşk ateşi ile yanıp Hakk'ın nurunun ışığı ile aydınlanmak; varlıktan geçerek İslam'dan ve imandan ayrılmamak; hikmetlere vâkıf olarak ârif olmak, hizmete talip olup dertlilere derman olmak; Allah'ın isimlerini zikrederek manevi kapıları açmak, nefsi islah edip ruhu hâkim kılmak, söylediklerini hal olarak yaşamak ve sözleri ile âb-ı hayat gibi insanlara fayda sağlamak, rüya ilminin inceliklerini bilmek ve gönülde Hakk'ın sırrına ermek, Hakk'ın tecellileri karşısında kendinden geçmek ve ilahi sırlar karşısında hayrette olmak, kalpten masivallahı çıkarmak ve orayı Allah'a layık hale getirmek, her nefeste varlıkları gözetmek ve halka hizmetkâr olmak, herkesin halinden anlamak, derdine deva olmak, istikamet üzere olarak Kur'ân ve sünnete sarılmak ve başkalarının mağfîretine aracı olmak, bütün Kur'ân ayetlerinin hükmüne vakıf ve razı olmak, Hakk'a ulaşmak ve vuslatın tadına varmak, her zaman Hakk'ın gördüğünü bilmek ve ona göre hareket etmek, Hakk'ı bilmek, Hakk'ın varlığından yok olmak, Hakk'ın ateşi ile varlığı yakmak ve onun nuru ile aydınlanmak, bütün âlemlerin sırrına ulaşmak, halkı Hakk'a çağırarak, ölmeden evvel ölmek, tevhid-i zât mertebesinde fâni olmak, suffe ehli gibi olmak, cânî sevgiliye verip kurtulmak, şeriata sınıksız sarılarak hakikate ulaşmak (Tevfik, 1918). Dergide yer alan Süret-i Manzûme'nin bir kısmı; *“Bidâyetde tasavvuf, sūfî, bi-can olmağa derler / Nihayette gönül tahtında sultân olmağa derler / Tarikatta ibarettir tasavvuf mahv-ı suretten / Hakikatte sarây-ı sırda mihmân olmağa derler / Bu âb u gül libâsından, tasavvuf âri olmaktadır / Tasavvuf cism-i safî, nûr-i Yezdân olmağa derler / Tasavvufda şerâ'it nâme-i hestiyi devirmektir / Tasavvuf ehl-i şer' u ehl-i imân olmağa derler”* (Tevfik, 1918, s. 4).

18. Abdülkâdir Geylânî

Muhibban'da ikinci yılın beşinci sayısında Kâdirlik tarikatı ve Abdülkâdir-i Geylânî'yi (ö. 561/1166) konu edinen, bir şiire yer verilmiştir. Üsküdarlı Mevlevî Tal'at Bey'in⁹ Şeyh Osman şemsi Efendi'ye (1814-1893) hitaben yazdığı şiirde onun Kâdirî tarikatından feyz aldığı, Allah'ın güzelliklerine nail olduğu, lâhût âlemine ansızın çıkınca evliyanın saf ruhları ile karşılaştığı, nur yüzlü, hâl ehli olduğu, hem cömert hem de çok feyizli bir mürşid olduğu, gizli dostlarına eserler yazdığı, onun bu ruh güzelliğinden Abdülkâdir-i Geylânî'nin hoşnut olduğu, elli yıl mürşid-i kâmillik görevini yaptığını, tarikat büyüklerinin sırlarını anlattığını, sohbetinin Veysel Karani'nin sohbeti gibi etkili olduğunu ve nihayetinde bu dünyadan göçtüğünü; *“Eyledi hoşnûd rûh-ı pâk Abdülkadiri / Bunca demler himmet-i pîrânesin etdi ricâ / Elli yıl seccâde-i irşâdda oldu mukîm / Eyledi telkîn esrâr-ı tarik-i kibriyâ / Sohbetinden feyz alanlar ol üveysi-i müşrik / Oldular hep vâsıl-ı Hak nârın hubb-ı sevâ / Etdiler kurb (ebu'd-derdâ) da tevdi-i türâb / Necaş-i pâkin nakl edüb baş üzere erbâb-ı vefâ / Sırrını takdîs ede her dem Hüdâ ve teda'fûr / Eyleye kabrin mutâf-ı kudsiyân subh u mesâ / Rihletinde Mevlevî Tal'at dedi tarihini / Eyledi Osman Efendi azm-i dergâh-ı beka”* dizelerinde ifade etmiştir (Tal'at, 1329/1911; Maden, 2016).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde, özellikle II. Meşrutiyet döneminde, gazete ve dergilerin sosyo-kültürel ve siyasî alanlardaki etkisi büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde yayıncılık, sadece bir haberleşme aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal, siyasî ve dinî ideolojilerin şekillendirilmesi ve yaygınlaştırılması için kullanılan güçlü bir platform haline gelmiştir. *Muhibban* dergisi de bu bağlamda dönemin en dikkat çekici tasavvufi yayınlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Eğitim alanındaki gelişmeler ve matbaa sayılarındaki artış, dergi ve gazetelerin yaygınlaşmasını hızlandırmış, bu süreç yayıncılığın toplumsal değişimdeki rolünü daha da pekiştirmiştir. Modernleşme hareketleriyle birlikte, tarikatlar ve tasavvufi kurumlar da değişen toplumsal yapılar karşısında kendilerini yeniden

⁹ *Muhibban*'da Üsküdarlı ve Mevlevî tarikatı mensubu olduğu bildirilmektedir.

tanımlamak zorunda kalmıştır. Kadim tarikatlar, devletin modernleşme politikalarına uyum sağlama çabasıyla cemiyetler, gazeteler ve dergiler aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. *Muhibban* dergisi bu sürecin önemli bir örneği olarak, tarikatların toplumsal meşruiyetlerini koruma ve modernleşen dünyada yer bulma çabalarının bir yansımasıdır.

Muhibban dergisi aynı zamanda, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında, farklı tarikatların kendilerini ifade etme aracı olarak önemli bir rol oynamıştır. Tarikatların siyasî ve dinî arenada itibar kazanması için verdiği mücadele, dönemin toplumsal ve siyasî gelişmeleriyle iç içe geçmiş, bu süreçte bir platform olarak işlev görmüştür. Ancak bu süreçte *Muhibban*, yalnızca Bektâşîlik ve diğer tarikatların savunucusu olmakla kalmamış, toplumsal huzuru ve insanî erdemleri yücelterek geniş kitlelere hitap etmeyi de başarmıştır.

Bu bağlamda, *Muhibban* dergisi tasavvufî geleneğin modern Osmanlı toplumunda nasıl bir rol oynadığına dair değerli bilgiler sunmaktadır. Özellikle tarikatların modernleşme karşısındaki tutumunu, toplumsal meşruiyet kazanma çabalarını ve dinî hoşgörüyle şekillenen bir toplumsal düzen arzularını anlamak açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Derginin şiirleri de bu sürecin tasavvufî yönünü ortaya koyarak, dinî düşüncenin edebi bir üslupla nasıl ifade edildiğini göstermiştir.

Sonuç olarak, bu çalışmada incelenen *Muhibban* dergisi ve içerisinde yer alan tasavvufî içerikli şiirler genel tasavvufî konulara temas etse de özel de Bektâşîlik tarikatının düşünce dünyasını ortaya koyması yönü ile önemlidir. Şiirlerde genellikle Hz. Ali, ehl-i Beyt, Bektâşîlik, Hacı Bektâş-ı Velî ekseninde şiirlerin yer alması ve başta derginin sahibi ve başyazarı Ahmet Muhtar (1871-1955) olmak üzere, Mehmet Ali Hilmi Dede (1842-1907), Şeyh Nazif Dede Efendi (1794-1861), Er Baba, Eşref Baba, Hasan Dede gibi yazar kadrosunun çoğunluğunun Bektâşî kökenli olması, Bektâşîlikle ilgili ana konuların okuyucuya ulaştırılması düşüncesinin bir yansıması olarak görülebilir.

Aynı zamanda şiirlerde ele alınan Allah inancı, tevhid, Hz. Muhammed, kalp, mürşid, insan, derviş, tasavvuf, ibadet gibi konular Bektâşîlik tarikatının aslında bütün tarikatlarda ortak olan unsurları da önemli gördüğünün bir göstergesi olarak anlaşılabilir. İslâm dininin manevi yorumu olarak nitelendirilebilecek olan tarikat kurumunda Allah inancı ve peygamber inancı iki temel unsurdur. Bu iki temel unsura ilave olarak ibadetlerin varlığı canlı bir dinî hayatın göstergesidir. Ayrıca Hz. Ali'nin silsileleri Hz. Peygamber'e ulaşan tarikatların çoğunda Hz. Peygamber'den sonra gelmesi yönüyle, onun pek çok tarikat nezdinde öncelikli bir yere sahip olduğunu gösterir. *Muhibban*'da yer alan şiirlere bu açıdan bakıldığında her tarikatta ortak olan temel inançların varlığının yanında, Bektâşîlik tarikatını diğerlerinden ayıran bazı konulara daha fazla yer verildiği söylenebilir.

Yazar Katkıları

Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%45)-Yazar-2 (%55)
Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%45)-Yazar-2 (%55)
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%45)-Yazar-2 (%55)
Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%45)-Yazar-2 (%55)
Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi (CRediT 14)	Yazar-1 (%45)-Yazar-2 (%55)

Kaynakça

- Aclûnî, G. b. M. (2000). *Keşfu'l-hafâ ve muzilü'l-ilbâs 'ammâ's-tehere mine'l-ahâdis 'alâ elsineti'n-nâs* (Cilt 1-2). Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis.
- Ayas, O. G. (2020). Bir antropolojik özelleştirme örneği olarak Vahit Lütfi Salcı'nın Alevi müziği çalışmaları. *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, 96, 385-410 <https://doi.org/10.34189/hbv.96.017>
- Bekki, S. ve Yalçın, E. (2019). Bazı fütüvvetnameler ve şecerenameler Hz. Ali. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 90, 25-46 <https://doi.org/10.34189/hbv.90.003>
- el-Buhârî, M. b. İ. (1422/2002). *El-Câmiu'l-muhtasar (Sahîhu'l-Buhârî)*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsri'n-Nâsır, Dâru't-Tavki'n-Necât.
- Büyükcölebi, H. (2019). *Anadolu Aleviliği ve Bektâşilik ilişkisi*. (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Otto Yayınları.
- Çakıcı, M. M. (2020). *Şemseddîn-i Sivâsî'nin Gülşen-Âbâd mesnevisinde tasavvufî unsur olarak çiçekler* (Yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü.
- Çelebi, İ. Hicab. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Kasım 2024 <https://islamansiklopedisi.org.tr/hicab>
- Çift, S. (2014). Tasavvuf geleneğinde Hz. Ali ve ehl-i beyt. *Din ve Hayat*, 23, 44-47.
- Demir, K. (2016). Osmanlı'da dergiciliğin doğuşu ve gelişimi (1849-1923). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 71-112
- Demirci, A. (2006). *Hız. Ali – Hız. Fatıma kızları ve kız torunlarının Alevi – Bektâşi Türk kültüründeki yeri*. (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Demirci, M. Hakikat-i Muhammediyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Eylül 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakikat-i-muhammediyye>
- Dilmen, Ö. (2020). *Turuk-ı aliyede cihâz-ı tarikat*. İlahiyat Yayınları.
- Dilmen, Ö. (2021). Yûnus Emre'nin Divân'ında perde metaforu. *Bilim Armonisi*, 4(2), 78-91. <https://doi.org/10.37215/bilar.956808>
- Doymaz, C. T. (2023). Kalb-i Selim. *Diyanet Dergisi*, 389, 12-19 Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/did>
- Erol, E. C. (2021). Tarikat Eşyalarında Süsleme ve Sembolizm Üzerine Bir Deneme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 100, 621-654 <https://doi.org/10.34189/hbv.100.035>

- Erzen, M. H. (2019). Şemseddin-i Sivâsî Divânı'nda Hazret-i Muhammed. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(3), 61-78
- Fırlalı, E. R. (2009). Alevi Bektâşî teolojisinin temel taşı: Alevi Bektâşî inançlarında Hz. Ali. Ocak, A.Y. (Ed.), *Geçmişten günümüze Alevi Bektâşî kültürü* (ss. 241-267). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gazâlî, E. H. (2012). *İhyâ-u ulûmi'd-dîn*. A. Serdaroğlu (Çev.). İstanbul: Huzur Yayınları.
- Gürbüz, S. A. (2022). Tasavvuf düşüncesinde kalbin rü'yeti. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 174-192 <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.1029867>
- Hacı Bektâş-ı Velî. (2009). *Velâyetnâme*. S.N. Ergun (Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hücvîrî, A. b. O. C. (1982). *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat bilgisi)*. S. Uludağ (Çev.). Dergâh Yayınları.
- Işık, Z. (2016a). Muhibban Dergisi'nin II. Abdülhamit'e karşı siyasî muhalefeti'nin mahiyeti. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(12), 83-104 <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9960>
- Işık, Z. (2016b). Muhibban Dergisi'nin 20. yüzyıl başlarında tarikatları savunma ve itibar kazandırma çabaları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(30), 399-427 <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.285731>
- İDP, İslamcı Dergiler Projesi. (n.d.). idp.org.tr/. Erişim 16 Eylül 2024, <https://idp.org.tr/>
- Kalenderoğlu, M. (2021). Muhibbân dergisinin II. Meşrutiyet Dönemi sosyal hadiselerine yaklaşımı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 99, 341-368 <https://doi.org/10.34189/hbv.99.015>
- Karabulut, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıldaki değişim süreci, sosyal ve kültürel durum. *Mecmua: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 49-65 <https://dergipark.org.tr/tr/indir/makale-dosyası/274309>
- Komasyon. (2006). *Metinlerle tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kalem Yayınları.
- Maden, F. (2013). Muhibban dergisinde Alevilik-Bektâşîlik ile ilgili yazılar, şiirler ve haberler. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 6, 125-173
- Maden, F. (2016). *Bir Tasavvuf Dergisi Muhibban* (1. basım). İstanbul: Roza Yayınevi.
- Özköse, K. (2020). Tasavvuf literatüründe Hz. Ali algısı. A. Aksu (Ed.), *Hz. Ali* (ss. 407-423). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (2. basım). İstanbul: MEB Yayınları.
- Sağır, S. (2012). *Hacı Bektâş-ı Velî- Makâlât-giriş-şekil bilgisi-dizin*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Erzurum.

Sarı, F. (2017). Tasavvufi öğretilerde aşk ve onun anlamı. *Tasavvuf Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 45-59.

Tarlan, A. N. (1981). *Fuzûlî Divanı şerhi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.

Tolan, Y. B. (2022). *Osmanlı Devleti'nin son döneminde yayınlanan tasavvufi bir dergi: Mekârimü'l Ahlâk* (Yüksek Lisans Tezi). Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı. Şırnak.

Uludağ, S. Adem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Mart 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adem--yokluk>

Uludağ, S. Abdal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Ekim 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal#1-tasavvuf>

Uludağ, S. Hicab. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Mart 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruyet>

Uludağ, S. Kalp. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Mart 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalb--kalp>

Uludağ, S. Mârifet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Mart 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/marifet>

Uludağ, S. Muhabbet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Mart 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal#1-tasavvuf>

Uludağ, S. Nefis. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Mart 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruyet>

Uludağ, S. Rü'yet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Ekim 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruyet>

Uludağ, S. Tasfiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ekim 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasfiye>

Yıldırım, A. (2009). Tasavvufi Düşüncede Hz. Ali ve Bu Düşünce İçerisinde Hz. Ali'ye Nispet Edilen Rivayetler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 41-58

Yılmaz, M. (2016). *Klasik Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul.

Yolcu, N. (1998). II. Meşrutiyet'te Yayınlanan Bektâşilikle İlgili Bir Dergi; "Muhibbân". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 7, 37-44.

Sürelî Yayınlar

Muhibbân Dergisi. (Yıl 1: 7, 9, 11. sayılar; Yıl 2: 1, 7-8. sayılar; Yıl 3: 1, 2, 3, 4, 5. sayılar).

Bey, T. (1911). Tarih bî Nazırı. *Muhibbân*, 2 (5), 137-144.

Celâl, DR (1918). Hazret-i Hünkâr-ı Velî'ye. *Muhibbân*, 3 (3), 1-8.

Cemali, HHS (1910). Düştüm Aşk Pazarına. *Muhibbân*, 1 (6), 49-56.

Dede, Ş. N. (1911). Şi'ir-i Âli. *Muhibbân*, 2 (7-8), 153-162.

Eydan. (1918). *Muhibbân*, 3 (2), 1-8.

Fehmi. (1918). Nefes. *Muhibbân*, 3 (3), 1-8.

Hep Sendedir. Nefes. (1921). *Muhibbân*, 3 (5), 1-8.

Mevlevî-Mahvi'l. (1911). Gazel. *Muhibbân*, 2 (7-8), 153-162.

Mi'râc-ı Sultan-ı Enbiya. (1911). *Muhibbân*, 2 (7-8), 153-162.

Muhibbü'l-Hak. (1910). Şi'ir. *Muhibbân*, 1 (11), 90-96.

Nefes. (1919). *Muhibbân*, 3 (4), 1-8.

Rüşdi, H. (1910). Tevhid. *Muhibbân*, 1 (7), 49-56.

Samih, RB (1918). Nefes. *Muhibbân*, 3 (1), 1-8.

Şemseddin, Ç. (1910). Mersiye-i İmâm-ı Mâsûm. *Muhibbân*, 2 (1), 105-112.

Şemseddin, H. (1911). Müntehib-i Tahmis. *Muhibbân*, 2 (7-8), 153-162.

Şevki. (1910). Sohbet-i rindânedan. *Muhibbân*, 1 (9), 73-80.

Tevfik, R. (1918). Nefes. *Muhibbân*, 3 (1), 1-8.

Tevfik, R. (1918). Sûret-i Manzûme. *Muhibbân*, 3 (1), 1-8.

Tevfik, R. (1919). Hikmet-i Sufiye. *Muhibbân*, 3 (4), 1-8.

Ziya, ME (1918). Nefes. *Muhibbân*, 3 (2), 1-8.